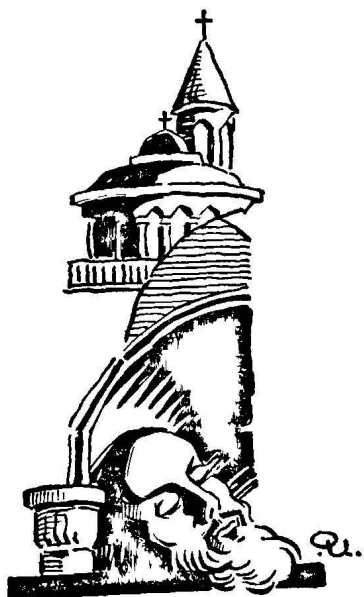

ՄԻՌ

ԱՄԱՍՁԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐԱՅԱՆՂԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԺԹ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ԸՐԶԱՆ 1945

"SION", an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in

JERUSALEM - PALESTINE

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դեպի Եջմիածին.	ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՍ	33
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		
— Անթիլիաս.	ԽՄԲ.	35
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Քրիստոնեությունը եւ Պատմությունը. Ամփոփեց Ս. Վ. Մ.		38
— Աստուածաբանական բնոյթն ու նշանակությունը. Դեբեհիյ Վրթ. ՓՈԼԱՏԵԱՆ		41
— Խաղաղական ժամ.	ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԵՂԱՅ	44
ԿՐՕՆԱՊԱՏՄԱԿԱՆ		
— Աստուածաբանի Հայերէն հին քաղաքացու- թիւնները.	ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԾՈՎԱԿԱՆ	47
— Ներսէս Շնորհալի.	Ե. ՕՇԱԿԱՆ	51
ԲԱՆԱՍԽՐԱԿԱՆ		
— Կիլիկիոյ Հայկական Քաղաքությունը.	ԹՐԳՄ. ԱՐՏԱԽԱԶԴ ԱՐԲԵՊՍ.	54
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Ուրեմն դձու Աստուած իմ...	ԱՇՏԻՇԱՏ	55
— Մեռեալ ծով...	ԸՆԵԼ	58
— Սիրոյ հաս.	ՇԷՆ - ՄԱՀ	59
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ		
— Թուղթ առ Երեւան.	ԵՂԻՎԱՐԻ	60
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետը Ամեն. Տ. Գարեգին Արքեպիսկոպոս մեր մեզ.		62
ՏԻՐՈՒՆԻ		
— Վառան Թեֆեան.		64

ԲԱԺՆԵԳԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգրին է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 6
կամ մէկ ու կէս Ամերիկեան Տոլար:

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԽԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION

Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

Ս Ի Ո Ն

ԺԹ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1945

ՄԱՐՏ - ԱՊՐԻԼ

3-4

Դ Է Պ Ի Է Ջ Մ Ի Ա Ծ Ի Ն

Գերագոյն նորոգողը, Տէր Տեղակալի գլխաւորութեամբ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի ընտրութիւնը նշանակել է զարնանը կամ զարնան վերջերին: Որքան էլ շատերին, կարելի է, քիչ անյարմար թուի, պատերազմական այս թոհ ու բոհի ժամանակ այսպիսի մի գործի ձեռնարկել, եւ միջոցն էլ կարճ համարել նախապատրաստութեան համար, բայց երբ այդպիսի մի որոշումն է եղել, անշուշտ, իւր հիմնաւոր պատճառներն ունի եւ մենք պէտք է օգտուինք գեղեցիկ պատեհութիւնից:

Շատ երկար ժամանակ է, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Աթոռը թափուր է, եպիսկոպոսներ Մայր Աթոռում վկան, եղածները ցրուած են թեմերում, քիչ են եւ միաբանները: Եկեղեցու Պետի ներկայութիւնը կարող է զգալի չափով մեղմել այս վիճակը: Ապա ի վաղուց ծրագրուած են եւ սեղանի վերայ դրուած նաեւ ներքին բարեկարգութեան վերաբերեալ խնդիրներ, որոնք լուծման են սպասում: Նախընթաց պատերազմից յետոյ շատ են փոխուել պարագաները, որ պիտի ի նկատի առնուին: Այս եւ այսպիսի բազմաթիւ պատճառներ ստիպողական են դարձնում Ազգային-Եկեղեցական ժողովի գումարումը:

Արդ, ի՞նչ ունինք ժողովից առաջ կատարելու: Նախ՝ Առաջնորդի հետ, որ ի պաշտօնէ իրաւունք ունի մասնակցելու ժողովին, պիտի ընտրուին մի կամ աւելի աշխարհիկ պատգամաւորներ թեմի մեծութեան համեմատ: Պէտք է մտածել պատգամաւորների ճանապարհածախսի համար, որ պիտի հոգան ժողովուրդն ու եկեղեցիները, եթէ պատգամաւորներն իրենք յանձն չառնեն կամ չկարողանան իրենց գրպանից հոգալ:

Բայց այդ բաւական չէ: Յայտնի է Ս. Աթոռի նիւթական վիճակը. գնացող եպիսկոպոսներն ու պատգամաւորները պէտք է մտածեն ոչ միայն թեթեւացնելու Ս. Աթոռի վերայ ընկնելիք ծախսերը, ընդունելութիւն, հիւրասիրութիւն եւայլն, այլ եւ օգնել՝ նորա անծուկ վիճակն ի նկատի ունենալով: Արտասահմանի թեմերից Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկայի երեք թեմերը եգիպտոսի հետ, քնականաբար, ծանրութեան մեծ մասը իրենց վրայ պիտի առնեն. ապա Երուսաղէմի, Իրաքի, եւ Պարսկաստանի երկու թեմերը նոյնպէս, իսկ Ֆրանսայի եւ Բալկանեան պետութիւնների թեմերը ըստ հնարաւորութեան եւ կարողութեան: Գալով Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Մեր ի սրտէ ցանկութիւնն է մի քանի եպիսկոպոսներով մասնակից լինել ընտրութեան եւ ժողովին: Մեր թեմերից միայն Հալէպն ու Բէյրութն են, որ աւելի զգալի չափով կարող են եւ պէտք է մասնակից լինին այդ ծախսերին, Գամասկոսն ու Կիպրոսը աւելի նուազ չափով:

Փոքր ինչ աւելի յաջող պայմաններում, ուզում ենք ասել ոչ պատերազմական, սա լաւագոյն առիթն էք, ոչ միայն պատգամաւորներով, այլ եւ հայրենաբաղձ անհատների խմբերով, ուխտի գնալ դէպի ն. Հայաստանը եւ դէպի Հայաստանեայց Եկեղեցու

հինաւուրց Մ. Աթոռը, հարուստ պատմական եւ սրբազան յիշատակներով : Ուրախ ենք շատ եւ երախտապարտ Ն. Հայաստանի Կառավարութեան, որ լայնախոհ կերպով արտօսել է այսպիսի դժուարին պայմանների մէջ անգամ կաթուղիկոսական ընտրութիւն կատարել, դիւրութիւններ ընծայելով, անշո՛ւշտ, պատգամաւորների ծանապարհորդութեան համար :

Պէտք է օգտուիլ այս գեղեցիկ պատեհութիւնից եւ ըստ կարելւոյն մեծ թուով գնալ, տեսնել աւերակների տակից նոր վերակենդանացող հայրենիքի վերելքը, մշակութային ամենատեսակ հաստատութիւնները, համալսարանը, մասնագիտական, երկրորդական եւ ժողովրդական դպրոցների ծաղկումը, հայ գրականութեան, արուեստի այլ եւ այլ ճիւղերի՝ ճարտարապետութեան, երաժշտութեան, նկարչութեան, արծանագործութեան նոր եւ յառաջադէմ ընթացքը : Տեսնել պետական կեանքով ապրել սկսող ժողովրդի կենցաղը, քաղաքների վերաշինումն ու յարդարումը, ճարտարարուեստի նորարոյող կեանքի երեւումն ու զարգացումը : Ամէն տեսակ հաստատութիւնների մէջ, դպրոցներում, դատարաններում, փողոցներում, խանութներում, ամենուրեք տեսնել մայրենի լեզուի տիրապետութիւնը, որպիսի՜ ուրախութիւն է հայրենասէր անձերի համար :

Պակաս ուրախութիւն կը լինի՞, տեսնել մեր թանկագին հայրենիքի ընական գեղեցկութիւնները՝ Արարատն ու Արագածը, Արարատեան դաշտի եւ երկրի երփներանգ եւ թովիլ տեսարանները, շուրջը պար ըռնած լեռներով. տեսնել բարձունքների վերայ Հայաստանի ամենամեծ գեղեցկութիւններից մէկը՝ Սեւանայ լիճը : Ապա նախնեաց թողած շէն կամ աւերակ, բայց միշտ խօսուն, կոթողները, նրանց ստեղծագործութեան եւ բարեպաշտութեան կենդանի վկանները, Զուարթնոցը, Հռիփսիմէի գոտրիկ վանքը, Գեղարդայ վիմափորները, Գառնիի Տրդատայ Թախտը Յունա-Հռոմէական ոճով, Անիի աւերակները, գոնէ հեռուից տեսնելով, իւր աննման մայր եկեղեցիով եւ հրաշալի, բարձր աշտարակներով պարիսպները, Զորագետի Հաղբատն ու Սանահինը, իրենց քաղմաստեսակ շէնքերով եւ կատարած դերով մեր արուեստի, գրչութեան եւ մշակոյթի պատմութեան մէջ :

Որպիսի՞ խորը եւ իրական տպաւորութիւններով եւ տեղեկութիւններով կը վերադառնան նրանք իրենց տեղերը, գեկուցումներով, յօդաւածներով եւ առօրեայ խօսակցութիւններով ընկերցողների եւ ունկնդիրների մէջ պայծառ գիտակցութիւն եւ նորա հետ կապուած զգացմունք զարթեցնելով դէպի Հայրենիքն ու եկեղեցին :

Բայց զարթութիւնից գնացած պատգամաւորների ներկայութիւնը ընտրութեան եւ ժողովին՝ կ'ունենայ կարեւոր նշանակութիւն եւ Հայաստանի Հայութեան համար : Նոքա կը զգան եւ կը տեսնեն մեր եղբայրական կապը ազգի ամբողջութեան հետ, որի արմատն ու բունը Հայրենիքի Հայութիւնն է, բայց նաեւ հաւատացեալ Հայութեան համար, Եկեղեցու միութեան տեսակէտով : Հաւատացած ենք, որ մեր պատգամաւորների ներկայութիւնը յրեւանում եւ էջմիածնում անսահման ուրախութեան եւ ոգեւորութեան պատճառ կը լինի եւ բուն Հայրենիքի Հայութեան համար :

Ուրեմն, դէպի Հայաստան եւ Ս. Էջմիածին, որքան կարելի է, մեծ թուով :

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԸՆՏՐԵԱԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ՏԱՆՆ ԿԵԼԵԿԵՈՅ

Մովի վերայ, Փետրուար 1945

դաքակիրթ ուստաններ. այս աշխարհամասերուն վրայ իր վերջին շրջանը բրաւ 1934-ին, իբրեւ լիազօր նուիրակ եւ ներկայացուցիչ Ամենայն Հայոց Հայրապետի, 1938 Սեպտ. 4-ին Ամերիկայի Ազգ. Երեսօրհանական Ժողովը, հաւանակ իր կամբին, զինք կ'ընտրէր առաջնորդ Ամերիկահայութեան: Հոս իր կազմակերպչական, կրթական եւ կրօնական աշխատութիւնները փրկաբոր դեր մը ունեցան պառակտուած այս զաղութին մէջ, իր շուրջ խմբելով Ամերիկահայ գործիչներու մեծ թիւ մը, գրաւելով անխտիր բոլորին համակրանքն ու հիացումը, ներշնչելով և առաջնորդելով զանոնք ազգային ծառայութեանց:

Ահա այս կարգի անստղիւտ արժանիքներով անձնաւորութիւն մըն է որ կը բազմի Կիլիկիոյ Գահուն վրայ: Եկեղեցական մը որ աւելի քան յիսուն տարիներ ծառայած է իր Ժողովուրդին՝ զրով, խօսքով ու գործով, իր կոչումի և դերի արժանավայել զիտակցութեամբ, որ ռասկաւ ընտրեալներու առանձնաշնորհն է միայն:

Անթիլիասի Կիլիկեան նորահաստատ Աթոռը շնորհիւ իր բարեյիշատակ նախորդներուն, նշանակալից քայլեր առաւ: Կաթողիկոսարան, Կաթողիկէ, Դպրոց, Տպարան տակաւ խորացուցին հիմերը աւագուտի մը վրայ նստած այս Հաստատութեան, և սիրոյ ու խնամքի նուիրումներով հասցուցին զայն գոհացուցիչ վիճակի մը:

Խտացուած այս ակնարկը՝ ըսելու համար թէ այս Հաստատութիւնը առաջին օրէն քայլ առ քայլ, հաւատարիմ մեր պատմութեան ոգիին՝ յառաջացած է, հասնելու համար այսօրուան բարեկարգ վիճակին: Սակայն Անթիլիասը իր դերին համապատասխան Հաստատութիւն մը կարենալ ըլլալու համար, այս ընտրութիւնը պէտք է սկիզբ մը նկատուի նոր իրազօրծումներու: Ձեռն բաւեր միայն արտաքին կարելիութիւններ, երբ պակսի իմացական եւ հոգեկան մըթնոլորտը, կ'ակնարկենք այն ոգիին որ բնաւ չպակսեցաւ մեր նուիրապետական Հաստատութիւններուն և կրօնական յարկերուն, ընելով զանոնք լուսոյ վառարաններ և սրբութեան շնչարաններ:

Յիսուն տարիներ առաջ, Կիլիկիոյ Աթոռը քովընտի պատուհան մըն էր, բացուած Հայ հոգիին վրայ, զրեթէ զուտ կրօնական: Այսօր ան զրեթէ մըշակոյթ մըն է, ամբողջական կատար մը, Կաթողիկէ մը Հայ հոգիին համար, ուր կը կրկնուի Հայ վերածնունդի յաւիտեական խորհուրդը: Դժուար է հաւատալ թէ ինչպէս բուսան այս բոլորը ամայի մը վրայ: Անթիլիաս, այսօր աւելի քան իրականութիւն մըն է և Սփիւռքի ամենէն ծանր, խորայնոյ ձգողութիւն ունեցող սրբատեղին Հայ մտքին ու հոգիին վերեւ: Այս ամէնը քեզմէ քեզի, Հայ Ժողովուրդ. զի դուն աղբիւրն ես բոլոր կարելիութեանց, և քու յաւիտեական յոյսդ ու հաւատքդ է որ քեզ կը մղէ այս կառուցումներուն:

Նիւթի մարզին վրայ այս փառքը կը մնայ փառաւորել հոգիի ու մտքի կեանքով: Մենք կը հաւատանք Անթիլիասին որ Սիւրիոյ և Լիբանանի հոծ Հայութեան վառարանը կը հանդիսանայ՝ հոգեկան և իմացական արժէքներու մասին: Ու մանաւանդ կը հաւատանք անոր նորընտիր Գահակալ Վեհ. Գարեգին Կաթողիկոսին, երաշխաւորուած այդ արժէքներու շուրջ կիսադարեան իր խանդավառ սպասով:

Կ'ըսենք այսպէս, խորհելով որ եթէ Կիլիկիոյ Աթոռը յիսուն տարիներ

առաջ, ինչպէս ըսինք, տեղական մասնաւոր Աթոռ մըն էր Հայ հողիին մէջ, առանց ուրիշ անդրադարձի, այսօր իր խորհուրդը, իր իմաստը և իր դերը, առաւել քան ընդարձակ կը դասենք: Անթիլիասը երուսաղէմի Պատրիարքութեան հետ միասին, Սփիւռքի հողերը կեանքին ու իմացական մարզին վրայ պարտին ըլլալ տիրական մատուցներ, օժանդակելու համար ոչ միայն Միջին Արևելքի, այլ բովանդակ Սփիւռքի ազգային մշակոյթի պահպանման և որակային ազնուացման:

Մեր ժողովուրդին սիրտը միշտ բաց է սրբազան ու հաւատարիմ ձայններուն: Նորընտիր Գահակալը ողբի մարդ է, հրաշքի ընդունակ պաշտօնեան՝ աղաղակող ու բազմերես պահանջներուն դիմաց: մարդը որուն տիրական անձը կրնայ գլորդել հողինքը, անոնցմէ առնելու համար անմահ իսկութիւնը արգաւանդ կեանքին: Վերջապէս մարդը, որ քարերը հացի և սիրտերը սսկիի փոխելու կախարդանքն ունի:

Իլիլիկոյ Աթոռին համար առաջին աստիճանի անհրաժեշտութիւն է բաց հողիով և սրտով դիմելու մեր ժողովուրդի ոյժերու անթաւառ շտեմարանին՝ անկէ վերքերելու համար այն որ բաւեց դարուց ի դարս այս ժողովուրդի հաւաքականութիւնը, ողբէն խտութիւնը անվթար պահելու:

Վստահ ենք թէ ամբողջ Սիւրիոյ և Լիբանանի Հայութիւնը պիտի ընդառաջէ՝ ամէն անգամ որ Նորին Սրբութիւնը կարիք զգայ զօրացնելու հողերը և իմացական կազմակերպութիւնը, օժտելու համար զանոնք արդի կեանքին պահանջներուն համեմատ, լայն բանալով իր հողիին ու անտեսութեան կարելի աղբիւրները:

Ոչ մէկ ատեն Իլիլիկոյ Աթոռը բախտը չէ ունեցած այսքան ծանր՝ բայց այսքան օգտաւէտ առաքելութեան մը հանդիսարանն ըլլալու:

Սրտառուչ այս հաստատումներէն յետոյ, ուր մեր եկեղեցւոյ ձայնը, ինչպէս մեր ժողովուրդին խղճմանքը, իրարու կուգան կազմելու համար մեր օրերու յատուկ միակ կարելի օգեղէն տարագը, մեզի կը մնայ շնորհներու եւ բարիքներու աղբիւրէն մաղթել կարելի անհրաժեշտ ոյժը, որպէսզի այս ընտրութեամբ հեռատեսուած եւ յուսացուած արդիւնքները իրանան այս նոր, չըսելու համար վերանորոգ, փառքին մէջ Իլիլիկոյ Կաթողիկոսութեան:

ԽՄԲ.

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէութիւնը գերազանցապէս պատմական է, և կը ներկայացնէ Աստուծոյ յայտնութիւնը պատմութեան մէջ: Քրիստոնէական աշխարհի կերտումը հիմնուած՝ պատմական եղական նկարագրի եւ երկնաւոր եւ երկրաւոր պատմութիւններու միութեան վրայ, յատկապէս բաղադրեալ է, վասնզի ան հիմնուած է նախապէս պատմութեան մէջ գործօն բոլոր հիմնական ուժերու և մասնաւորաբար երբայական և հելլենական սկզբունքներու վրայ, որոնց շաղկապումը և գործակցութիւնը հիմը դրին Քրիստոնէական պատմութեան, անոնց ազդեցութիւնը փոխադարձաբար տիրապետած է Քրիստոնէական պատմութեան այս կամ այն զիմայեղունքներուն:

Երբայական տարրը նպաստաւոր է Հին Կտակարանի մէջ արտայայտուած յայտնեալ օրէնքի սկզբունքներուն և երբեմն որոշ ազդեցութիւն մը կը ներգործէ Քրիստոնէական բարեշրջութեան վրայ շեշտելով Հին Կտակարանի օրինական ըմբռնումը ի միաս յայտնեալ երանութեան, սիրոյ և ազատութեան սկզբունքներուն: Քրիստոնէական աշխարհի մէջ աւանդամոլութեան աղբիւրն է ան, բայց կրնայ ըլլալ նաև աղբիւրը բոլորովին տարբեր և յայտնութենական ոգիի մը որ կը ձգտի նոր և վերջնական յայտնութիւններու, թէև այս վերջինը հակառակ է Հին Կտակարանի սկզբունքներուն: Այսուամենայնիւ երբայական այս գոյգ սկզբունքներն ալ թէև բնութեամբ հակադիր, աւանդութեան կերտումին եւ ապագայի ձգտումներուն մէջ խորապէս պատմական են:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է ըսել թէ սկզբնապէս անհրաժեշտաբար պատմական ուժ մըն է, ան կը ներմուծէ յայտնութիւնը մարդկային պատմական կազմին մէջ և կ'առաջնորդէ ազգային զանգուածներու կրօնական ճակատագրերը: Այսպէս ան պատմական առաջնորդող ուժ մըն է աւանդութեամբ կապուած երբայական սկզբունքներուն որոնք կը կազմեն պատմական տարրերը Քրիստոնէութեան, Հելլենական տարրն

ալ հարուստ աղբիւր մըն է Քրիստոնէութեան, անշուշտ նուազ ուժական: Քրիստոնէական մարողը ներհայեցողական բնագիտութիւնը, անոր վարդապետութիւնն ու խորհրդապաշտութիւնը ծագումով հելլենական են, վասնզի Աստուածային գոյութեան ուժգին ներհայեցողութիւնը աւելի յատուկ է հելլենական՝ քան թէ երբայական աշխարհի ոգիին: Քրիստոնէական բոլոր գեղարուեստն ու գեղեցկութիւնը հելլենական ոգիէն բխած է. Քրիստոնէական աշխարհին ինչպէս նաև գալիք դարերու աշխարհին գեղեցկութեան աղբիւրն ու օրրանն է ան, Քրիստոնէութեան պաշտամունքի մարողը գեղեցկութիւնը անոր վրայ հիմնուած է, և Բողոքականութեան Քրիստոնէութիւնը հեթանոսական տարրերէն թօթափելու միտումը տկարացնել է Քրիստոնէութեան գեղարուեստն ու բնագիտութիւնը, այսինքն այն տարրերը որոնք պատմականօրէն կապուած են հելլենական ոգիին:

Քրիստոնէութեան ուժական և պատմական բացառիկ նկարագիրը արդիւնք է այն իրողութեան թէ ան առաջին անգամ ըլլալով վերջնականապէս յայտնեց ապատութեան սկզբունքին գոյութիւնը որ հաւասարապէս անմասօք էր թէ՛ հին և թէ երբայական աշխարհին: Քրիստոնէական ազատութիւնը կ'առաջադրէ պատմութեան իրազօրծումը ազատ ենթակայի մը և ոգիի մը միջոցաւ, և այսպիսի իրազօրծում մը կը կազմէ թէ՛ Քրիստոնէութեան և թէ պատմութեան նկարագիրը, վասնզի անկարելի է պատմութեան կառուցումը առանց ենթակային ազատ գործունէութեան: Յոյները շեշտեցին բանականութեան եւ բարիին անհրաժեշտութիւնը, իրենց համար բարին անհրաժեշտ արդիւնք էր բանականութեան յաղթանակին: Սովորատ հելլենական մտածումը կ'արտայայտէր երբ բարին հաստատուած էր նկատէր օրէնքի և սկզբունքներու հիման վրայ և անհերքելի բանականութեան կողմէ: Այն սկզբունքները որոնք կը հակասէին ասոր կը նկատուէին արկածային և անտրամաբանական: Այսպէս յունական ըմբռնումը նկատու, էր ասոնք բարին ազատութիւնը, և յունական իմաստասիրութիւնը, նոյնիսկ իր գաղաթնակէտին, բնաւ չարտադրեց բարին հեղինակաւոր տեսութիւն մը:

Քրիստոնէութիւնը, միւս կողմէ, շեշտեց բարիքն ազատութիւնը, ան շեշտեց թէ բարին արգիւնք է ազատ ոգիին և թէ այսպիսի բարի մը միայն կրնայ ունենալ ճշմարիտ արժէք և իրականութիւն, ան կ'ուրանայ ստիպողական եւ տրամաբանական անհրաժեշտութիւնը բարիին և ասիկա կը կազմէ Քրիստոնէական ըմբռնումին յատկանշական դիմագիծը: Քրիստոնէութիւնը հաստատեց թէ ազատութիւնը բարձրագոյն աստուածային Ռանին աւելի բարձրագոյն գործունէութիւնն է և թէ ան կ'որոշէ թէ՛ մարդուն և թէ աշխարհի ճակատագիրը և այսպիսով կը կերտէ պատմութիւնը: Գըրիստոնէական նախախնամութիւնը հոմանիշ է ազատութեան և ոչ թէ ճակատագրականութեան, Հին աշխարհի նման Քրիստոնէութիւնը չ'ենթարկուի ճակատագրին: Այսպիսի ենթարկում մը բարձրագոյն իմաստութիւնն է որ կրնայ ձեռք ձգուիլ մարդոց կողմէ, արտայայտուած է՝ յոյն ողբերգութեան և իմաստասիրութեան մէջ: Բայց Քրիստոնէական ոգին հիմնուած է սկզբունքի մը վրայ որ կ'ընդլայն այդպիսի ենթարկումէ մը: Բարին ընտրելու, հաստատելու ազատութիւնը, արմատացած կամքին և ոչ թէ բանականութեան մէջ, իր բարգիւն կ'ենթադրէ ազատութիւնը ըստեղծագործ և գործունեայ առարկային առանց որուն անկարելի է պատմութեան ուժականութիւնը: Հնդկաստանի և Չինաստանի հին մշակոյթներու կատարել, ոչ պատմական և հակապատմական բնոյթը արգիւնք է այն իրողութեան որ ստեղծագործ ենթակային ազատութիւնը չ'է յայտնուած անոնց մէջ, անիկա չ'է յայտնուած նաեւ Վիսնանու իմաստասիրութեան մէջ, որ մեծագոյն իմաստասիրական գրութիւններէն մէկն է, և ոչ իսկ այն իմաստասիրութիւններուն մէջ որոնք ազատութեան որոշ ըմբռնողութիւն մը ունին որպէս բացարձակ միութիւն մարդկային և աստուածային ոգիներու: Հնդկաստան ևս կ'անգիտանար մարդկային ազատութեան գաղափարը: Եւ այս է պատճառը որ այս ալլապէս ինքնամիտ մշակոյթին կը պակասէր Քրիստոնէութիւնը առաջինը իղաւ վերջնականապէս յայտնելու ստեղծագործ ենթակային ազատութիւնը որ անգիտացուած

էր նախաքրիստոնէական աշխարհէն: Եւ պատմութեան այս ներքին ուժական ըսկզբունքներու գիւտը որոշադրելով մարդուն, ժողովուրդներու և մարդկութեան ճակատագրին իրագործումը բնականօրէն առաջ բերաւ այն վճռական աշխարհի պատմութիւնը որ կը զուգահեռի Քրիստոնէական շրջանին:

Խնչ է գլխաւոր նպատակը տիեզերական պատմութեան. իմ կարծիքով, մարդուն ճակատագրին պատմութիւնն է դիտուած մարդուն ոգիին և գործակցութեան լոյսովը որ կը կազմէ ապսամալանքին հիմն ու մղիչ ուժը: Մարդկային պատմութեան զանազան շրջաններն կրնանք նշմարել մարդկային ոգիին և բնութեան գործակցութիւնը որ կ'իյնայ պատմական շրջանին մէջ, առաջին քայլը որ ուղղակի արգիւնքն էր մարդուն Աստուծմէ հեռանալուն երկնային-պատմական ողբերգութիւնն է, առաջին Անկուսմը (Ազամի) ազատութեան ողբերգութիւնը մխրճած է մարդը և մարդկային ոգին բընական անհրաժեշտութեան խորութիւններուն մէջ: Այս անկումին կ'ընկերանայ մարդուն գիտութիւնը բնութեան տարբերուն որ տիրած է մարդկային ոգիին և գիտի հմայէ զայն: Պատմութեան առաջին շրջանին մարդկային ոգին մխրճուած է տարբերային բնութեան մէջ, այս է վիճակը տակաւին վայրենի եւ բարբարոս ժողովուրդներուն, հին մշակոյթներուն և հին աշխարհի առաջին պատմութեան: Մարդկային ոգին կորսնցուցած ըլլալ կը թուի իր նախնական ազատութիւնը, դադարած է նոյնիսկ անոր գիտակցութիւնը ունենալէ: Մխրճուած անհրաժեշտին խորքին մէջ, մարդը իր իմաստասիրութեամբ չ'է կրնար տիրանալ իր ազատութեան գիտակցութեան և կամ ինքնիրեն՝ որպէս ոգեկան ստեղծագործ էակ մը: Այն իրողութիւնը թէ մարդկային ոգին կորսնցուցած է իր ազատութիւնը Աստուծոյ հոգիին հեռանալուն համար կը բացարձակ թէ ինչո՞ւ ազատութեան ճշմարիտ սկզբունքը չ'է յայտնուած հին աշխարհի մէջ: Ազատութիւնը փոխուած է անհրաժեշտութեան, և ոգին անկարող եղած է կրօնական յայտնութեամբ կամ իմաստասիրական հայեցողութեամբ տիրանալու ազատութեան:

Մարդուն աշխարհիկ ճակատագրին նը-

պատակն է մարդկային ստեղծագործ ոգիին ազատագրումը բնական անհրաժեշտին խորքէն, եւ ստորին տարրերու գերութենէն: Այդ նիւթն էր որ զբաղեցուցած էր հին աշխարհը: Մարդուն ոգին մխրձումը տալերային բնութեան մէջ կապ ունի մարդուն բնական գեներու զառն կախումէն եւ անոնց ահարկու երկիւղէն: Մարդկային անկեալ ոգին, թէեւ արմատացած բնութեան մէջ, անկէ տիրապետուած, այսու ամենայնիւ խոր ներգաշնակութեան մէջ էր անոր հետ: Մարդը ճաշակեց բնական կեանքը որպէս ապրող գործարանաւորութիւն մը, ներշնչուած գեներէ եւ բնակակից անոնց որոնց հետ տեղական յարաբերութեան մէջ էր, եւ անոր հոգեւոր կեանքը աւելի ընտանի էր իրեն քան իր պատմութեան յաջորդ աստիճանները: Հին զրոյցները (myth) կը խօսին մարդուն այս բնական ոգիներու հետ ունեցած յարաբերութեանց մասին: Մարդուն անցեալ ոգին զագրած էր տիրապետել բնութիւնը եւ իր ազատ կամքով եղած էր գերին եւ անբաժանելի մասը բնութեան նախապատմական շրջանի մը: Մարդուն բնութեան կախումը հաւասար էր անոր միանշաղու: Հեթանոս աշխարհը գեներով լեցուն էր եւ մարդը անկարող էր տիրել անոնց ինչպէս նաեւ բնական շրջանին (cycle): Հետեւաբար մարդուն պատկերը չէր համապատասխաներ բարձրագոյն աստուածայինին այլ տարերային ոգիներով լեցունած ստորին բնութեան: Մարդը ինքզինքը պատշաճեցուց այս ստորին բնութեան ձեւերուն որ գերած էր զինքը եւ որուն շղթաները ան չէր կրնար խորտակել իր ազատ կամքով:

Քրիստոնէութեան մեծագոյն նպատակը, որ տակաւին լիովին չէ ըմբռնուած Քրիստոնեայ աշխարհէն, կը կայանայ մարդը ստորին տարերային բնութեան եւ գեներու զօրութենէն ազատագրելուն մէջ, այս տեղի ունեցաւ Քրիստոսի եւ փրկագործութեան խորհուրդի միջոցաւ, ան բռնի ազատեց մարդը բնութեան տարրերէն եւ վերանկեղանացուց անոր հոգեկանութիւնը, զատեց զայն ստորին բնութենէն ու անկախ հոգեւոր էակ մը ըրաւ զայն ազատելով բնական աշխարհի ենթակումէն եւ բարձրացուց զայն մինչեւ երկինք: Քրիստոնէութիւնը մինակը վերահաստատեց այն հոգեւոր ազատութիւնը

նը որմէ կապտուած էր մարդը նախաքրիստոնէական աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող գեներու, բնական ոգիներու եւ տարերային ուժերու զօրութենէն: Քրիստոնէութեան էական նպատակը հետեւաբար կը կայանայ անոր մէջ որ ան ազատեց մարդը եւ անոր ցոյց տուաւ մարդկային ճակատագրի ազատ լուծումը: Եւ ասկիւ բարձրագոյն իշնակութիւնն է մարդուն փրկութեան իր արտաքին եւ ներքին գեներութենէն, այն չար տարրերէն որոնք գործն են իր իսկ բնութեան մէջ: Իր գերութիւնը բնական գեներուն՝ հոմանիշ է իր իսկ ստորին եւսին գերութեան որմէ անկարող էր ազատել ինքզինքը վասնզի իր ազատութիւնը փոխուած էր անհրաժեշտութեան, արգիւնք իր սխալին, բայց Քրիստոնէական փրկագործութիւնը կատարուած Աստուածային մարդուն, Աստուածամարդուն, մարդուն որպէս երկրորդ անձնաւորութիւնը Աստուածային երրորդութեան, վերահաստատեց մարդուն ազատութեան ուժը եւ աստուածային բարձրագոյն պատկերը: Միայն Աստուածային մարդուն գալուստը, աշխարհի մէջ մարդուն թուր գործերուն հետեւողներուն իր զգեցունքը, իր տառապանքները եւ քաշկական արիւնքը, իր փրկագործութեան խորհուրդը, կրնային ազատել մարդը ստորին տարրերութեան ենթակումէն եւ անգամ մը եւ շնորհել անոր Աստուծոյ Որդիութիւնը:

Հին կրօնքներն ու խորհուրդներն ալ կը ձգտէին փրկագործութեան Ոսիրիսի, Ադոնիսի եւ Դիոնիսիոսի խորհուրդները աղօտ հաւատաւորներ եւ անձկագին ծառան էր փրկագործութեան ճշմարիտ խորհուրդին: Այս խորհուրդներուն մէջ մարդը կը ձգտէր ինքզինքը ազատել բնութեան գերութենէն եւ հասնիլ անմահութեան, բայց անոնք բնաւ չյարդեցան իրականացնելու մարդուն վերջնական ազատութիւնը վասնզի անոնք արմատացած էին ստորին տարերային բնութեան շրջանին մէջ: Միայն Քրիստոնէութիւնն էր որ ազատեց մարդը բնութեան տարրերէն եւ վերահաստատեց անոր արժանապատուութիւնը վերանորոգելով մարդկային ոգիի ազատութիւնը եւ բացաւ նոր շրջան մը իր ճակատագրին ու մարդը անգամ մը եւս գիտակցեցաւ իր ազատութեան, վազել, ան վերջ-

նականապէս բաժնուած էր բնութեան կեանքէն և հետզհետէ հասած հոգեւոր հասունութեան. ամէն անգամ որ մարդը կը փորձէ հաղորդակցիլ հեթանոսութեան, անխուսափելիօրէն կ'ենթարկուի անկումի մը, Քրիստոնէութիւնը բնութեան սորաափէն և գերութենէն մարդը կարենալ ազատելու համար ստիպուած էր անտեղիտալի և հերոսական պատերազմ մը յայտարարել մարդուն թէ՛ ներսի և թէ դուրսի բնութեան տարբերուն դէմ, Սուրբբուն սարսաղագոյնի կեանքին մէջ ճշդողական պատերազմը լաւագոյն օրինակն է ասոր:

Եւ համոզուած եմ որ միայն Քրիստոնէութիւնն էր որ կարելի ըրաւ դրական գիտութեան և թեքնիքի իրականացումը: Որքան ատեն որ մարդը բնութեան հետ հաղորդակցից էր և իր կեանքին հիմը կը կազմէին միթոսները, չէր կրնար բնութենէն վեր բարձրանալ: Անկարելի է շինել երկաթուղիի գիծեր, հնարել հեռագիր և հեռաձայն, դեբրու վախի ազդեցութեան տակ: Մարդը որպէսզի կարենար բնութիւնը գործածել որպէս մեքենականութիւն, պէտք էր որ մարդուն գիտակցութենէն վանուէր բնութեան դեբրու ներշնչումը և անոր հաղորդակցութիւնը անոր հետ:

Մարդուն բնութենէն ազատութեան արդիւնքը այն եղաւ որ ան քաշուեցաւ ներքին հոգեւոր աշխարհի մը մէջ, ուր սկսեալ հերոսական արաւոր մաքառում մը բնական տարբերուն դէմ, որպէսզի յաղթէ ստորին բնութեան և կերտէ իր նկարագիրը որպէս ազատ մարդկային անձնաւորութիւն մը: Այս մեծ գործը, մարդուն ճակատաբերին կեդրոնական իրողութիւններէն մին՝ իրազեկուեցաւ Քրիստոնէութեան Սուրբբուն կողմէ: Այն տիտանեան պայքարը ապրուած Քրիստոնէայ մեծ ճշմարտեմբուն և անապատականներուն կողմէ ընդդէմ աշխարհի ցանկութեանց վերջնականապէս ապահովեց մարդուն ազատութիւնը ստորին տարրերէն: Հին աշխարհին մէջ մարդուն պատկերը ձեւուած էր Հին Ագամի վրայ որ կը խորհրդանշէր մարդկային հաւաքականութիւնը ինկած բնութեան ստորին տարրերու անգուններուն մէջ: Բայց այժմ մարդը պարտաւոր է արհամարհել բնութիւնը, որպէսզի կերտէ մարդկային նոր անձնաւորութիւն մը՝ Նոր Ագամին օրինակին համաձայն: Այս

ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

ԲՆՈՅԹՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Տիեզերքի մարդը կեանքը, տեսանելի և անտեսանելի կը փառաբանէ Հաստիչը: Երկրագունքիւնը արարածին գիտակցութիւնն ու զգացումն է Անդրագոյնին հանդէպ, ըսել կ'ուզենք իրողութեան մը որ անկախ է պաշտողէն և որ խորհրդաւորութեամբ մը պատուած է: Անդրագոյնը է՛ նաև Գերբնականը և որ գերագոյն նպատակներէն է մարդկային հոգիին որուն ան կը ձգտի կրօնքին էութիւնը աստուածապաշտութիւնն է, պաշտելութեան զգացումը Աստուծոյ ներգոյնութեան և անդրագունութեան և Անոր մեզ մօտիկութիւնը, բացորոշակի տարբերութիւնը հունաւոր արարածներէն բայց ո՛չ անբաժան անոնցմէ: Էական է նկատել որ աստուածապաշտութեան մէջ անձնապաշտութեան տարբեր պէտք չէ խառնել: Ո՛չ թէ մարդուն փափաքներն ու պէտքերը շնչաւորու են, այլ Աստուծոյ գոյութիւնը, ներկայութիւնը, վսեմութիւնը, մեծութիւնը վերակոչելու է: Ստեղծագործութեան բուն իմաստը կը յայտնաբերուի պաշտելութեան մէջ, նուիրում Աստուծոյ Մեծութեան, Աքանդիլութեան, Գեղեցկութեան: «Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ Տէր Արարութեանց...»: Միայն ինքն գոյ է: Ստեղծագործութիւնը իմոյ միայն արժէք մը ունի: Առանց իրեն՝ ոչինչ: Ե՛ւ կաւ չէ, «Կրնայ» կամ չէրկնայ» պէտք չէ վերագրելու Աստուծոյ, քանզի այդ բաները, մեր սահմանափակ գիտութիւնը կը յայտնեն:

Աստուած Բացարձակ է և Յաւիտեանական, ներկայէն, անցեալէն և ապագայէն

ճիշդ որ կ'ընդգրկէ նախկին միաբանակցութիւնները, և միջնադարեան վանականութիւնը և բոլոր այն շրջանները ուր պայքար մղուած է նոր անհատականութեան ի նպաստ, կը կազմեն Քրիստոնէական նոր գաւառը:

Ն. ՊԵՏԻՍԷՎ

Ամփոփեց
Ս. Վ. Մ.

անդին կը կանգնին: Մարդ չէր կրնար զայն գիտնալ եթէ Ան գոյութիւն չունենար: Աւարածին մէջ յանկարծակիօրէն Աստուած ծնունդ չառնէր. ո՛չ ալ Ան կրնայ մեկնուիլ բարեպաշտական տեսութեամբ: Ան գոյ է և կը յայտնուի մարդ արարածին, Նա կը յայտնէ ինքզինքը Իր ստեղծագործութեան տարբեր կերպերով, պայմանաւորուած իւր ստեղծած արարածին խոնարհ սահմանում: Ներքով: Ան յայտնութիւն մըն է մեր հունաւոր անձէն տարբեր և չի մակածուիր մեր հունաւոր փորձառութենէն:

Աստուածպաշտութիւնը երկու եզր ունի. մին՝ որ կ'արտաբերի անդրազոյն, անփոփոխելի իրականութենէն, միւսը որ կը հոսի ենթակային կրօնական կեանքէն. մին զերէն վար, միւսը՝ վարէն վեր կ'իջէ: Առաջինը Յայտնութեամբ կ'իրագործուի. ան պէտք է որ միջոցին մէջէն մեզ գայ: Աստուծոյ յաւիտենականութեան իրողութիւնը և ձգողութիւնը պէտք է ժամանակի մէջ փորձարկուի մեզմէ, եթէ անոնք իրաւել պիտի փոխեն մեր փորձառութիւնը:

Աստուծոյ գործը պատմութեան մէջ, Իր մերձեցումը մարդոց՝ մարդուն միջոցաւ, պէտք է որ ճանչցուին իւր Իր գործունէութեան ճշմարիտ մէկ մասը, և իր էութեան ճշմարիտ յայտնութիւնը: Այս է պատճառը որ կրօնքի զօրութիւնը՝ որ կը յայտնուի ժողովուրդին աստուածպաշտութեան մէջ, հասկնալի կը դառնայ աւանդութեան եւ Հաստատութեան — Եկեղեցւոյ — միջոցաւ որոնք բռնէն կերպով կը շնչտեն մասնաւոր տեղ մը և ժամանակ մը: «Որ երեւեցաւ մարմնով». հոս պատմականը կը բովանդակէ բնագիտականը և կը ներկայացնէ մեզ խորհուրդը յաւիտենական կեանքին մեզ համար իմանալի կերպով մը:

Աստուածպաշտութեան մէջ ամէնէն անհրաժեշտ կէտը միասնականութիւնն է, — Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներուն մէջ շնչատուած է այս — անդրազոյն, գերբնական զօրութիւն մը որ վերէն կ'իջնէ առանց ազդարարութեան. մենք անոր չենք երթորդ ալ, ան մեզ կողգայ: Տիեզերքը իւր բազմապիսի երևույթներով կը ներշնչէ զիտունը և կը հրանայ անոր Հաւատիչին վրայ, խորքում՝ բարոյականութեան վրայ մեր մէջ յարգանք կը ստեղծէ այն օրինաց

կանգնէպ որոնք կեանքն ու պատմութիւնը կը կառավարեն: Բայց լինէ և այն ոյժը որ «Սուրբ սուրբաբի կամ Անգէ կերէք» ի ժամանակ մեր հոգիները երկրագածութեան պաշտանքով կը համակէ: Բանականէն եւ բարոյականէն անդին բան մը կայ որ կը կազմէ կրօնքին էութիւնը Numinous՝ այսինքն յանկուցիչ, անդնդական, անզգեցիկ զօրութիւնը միաստիք վիճակութեամբ, մեծ և սքանչելի: Աստուածպաշտութիւնը ըզգացումն է, կապն է արարելին և իր արարածին միջև:

Մարդ հոգեւոր արարած մըն է, որ թէպէտ կ'ապրի միջոցի և ժամանակի պայմաններու ներքեւ, կարող է սակայն գիտակցիլ և պաշտել Իրողութիւն մը որ անզգազոյն է ժամանակէն և միջոցէն: Մարդքանի մը միջոցներ ունի իւր տրամագրութեան տակ իր աստուածպաշտութիւնը արտայայտելու համար. ասոնք են. 1. Մէք, կամ արարողական յարացոյց, 2. Խորհրդաշնչան կամ իմաստալից պատկեր, 3. Խորհուրդ այսինքն, տեսանելի Նշան, արարք որ անտեսանելի իրողութիւնները կը փոխանցէ, 4. Զոհ կամ պատարագ, այսինքն կամաւոր ընծայ:

Այս տեսանելի Նշանները կը կիրարկուին երբ մարդ կը սկսի զԱստուած պաշտել: Ասոնք աստուածպաշտութեան գլխաւոր տարրերն են: Մեզ համար ուրեմն կարեւոր է գիտնալ անոնց բնոյթն ու ծագումը:

Աստուածպաշտութիւն որ իրական հաղորդակցութիւն մըն է Աստուծոյ եւ մարդուն միջեւ, զայն բազկացնող տարրերը պէտք է այն տեսակ ըլլան, որոնք այս հաղորդակցութիւնը աւելի արտայայտել և զօրաւոր ընեն: Տեսանելիին և անտեսանելիին միջև ըլլալով, մէկ կողմէ պէտք է յարմարցուի պաշտող անհատին հոգեբանական բնութեան, անոր հոգեկան եւ զգացական կեանքին հետ լիովին շփման մէջ գալով, իսկ կողմէ պէտք է մարմնացնէ և արտայայտէ աստուածային Յայտնութեան բնութիւնը: Զոյգ պաշտօն ունի ուրեմն պաշտամունքի առարկան, կը բանայ դուռ մը որուն մէջէն Խորհուրդը կը մերձենայ արարածին, և արարածը ի պատասխան այդ մերձեցման կը ստեղծաւորէ դէպի Խորհուրդը:

Նկատելով որ մարդ պատմական էակ լինել է, ստեղծուած Արարչէն՝ ժամանակի և միջոցի մէջ, և Ս. Հոգւոյ սնուցիչ առաջնորդութեան տակ զարգացած, պէտք է անցեալին դառնալ փնտնելու ծագումը և նշանակութիւնը այն կերպերուն և միջոցներուն զորս կը կիրարկենք աստուածանանք այդ կերպերն ու միջոցները — ծէս, խորհրդանշան, խորհուրդ, պատարագ — որոնցմով կը պաշտենք, կը տեսնենք որ այս չորան ալ ընդհանուր սովորական յատկանիշներ ունին։ Թուենք քանի մը հատը. 1. Բոլորն ալ նշանակալից ընկերային յատկութիւն մը ունին։ Անոնք կարելի կը զարձենն որ բոլոր մարդիկ միասին համախմբուին և միասին ազօրեան։ Ուստի սխալ է այն կարծիքը, թէ կրօնքը այն է օրնչ որ անհատը կ'ընէ իր առանձնութեան հետք։ Այլ՝ ընդհակառակը մարդկային պաշտամունքի ամէնէն յատկանշական միջոցները ճշգրտորէն անոնք են որոնց մենակեացը գրեթէ պէտք չունի, այսինքն ընդունուած խորհրդանշաններուն, հաստատուած բանաձևերուն և արարողութեանց։

2. Մէս, խորհրդանշան, խորհուրդ և զոհ կամ պատարագ բոլորն ալ կրկնակ յատկութիւն մը ունին։ Անոնք ներքին և արտաքին տեսանկիւն և անտեսանկիւն առանձնապատկութիւններ ունին սերտորէն իրարու հետ զօգուած, մէկը միւսէն անբաժանելի։ Կրօնքը միայն վերացական իմացուն է մտածում չէ, ոչ ալ շօշափելի իր կամ նիւթ, Այս երկուքէն ոեւէ մէկը առանձին առնուած կը խորտակին ճշմարիտ իմաստը ապրող կրօնքին։ Մարդ հունաւոր էակ մըն է. կը զգայ թէ ինք տիեզերքի մէջ արտայայտուող գերազոյն էակի մը զօրութիւն կախիւ է. այդ կախումի զգացումը զինք կ'առաջնորդէ Աստուծոյ։ Այդ մղումը միայն մտքով չի կատարուիր այլ բաղադրեալ շարժումով՝ յորում մարդուն ամբողջ էութիւնը պէտք է ինկատի ունենալ։ Մարդս կաղապարուած է Գոյութեան մը համար որ միայն իմացում և խօսք չէ, բայց շարժում և գործունէութիւն։ Ուստի երբ ան Աստուծոյ դառնայ, իր աստեղծական կեանքը իր ճնութեան լման արտայայտիչը պիտի չլլայ, ոչ ալ իր պաշտանքը կատարեալ մինչև որ այս բոլոր ձևերն ու

կերպերը լրութեամբ չարտայայտուին։ Ուստի կրօնքը պէտք է ըլլայ ընկերային և անձնական, ծիսական և արարողական, ներդաշնակ և բանաստեղծական, արտայայտիչ մարդկային ամբողջ ճնութեան, զգացումին, ապրումին, ներշնչութեան և վերացումին գէպի Անտեսանելին։

Երբ մարդ կը թափանցէ կրօնքի աշխարհին մէջ հոն կը գտնէ գեղարուեստի ստեղծագործութիւն։ Գեղեցիկ բանաստեղծութիւն՝ հոգեպարար երաժշտութեան մը հետ ընդհուգուած կը յատկեն աստուածապաշտութեան խորհուրդը։

Ինչո՞ւ համար են եկեղեցւոյ պատկերները, պատարագի հրաշապատում արարողութիւն, խորանի զարդարանք ևայլն։ Պատասխանը բացորոշ է։ Իւրաքանչիւր պարագային զգալի նշան մը ընդունուած է գեր-զգացական իրողութիւնը պատկերացնող որպէսզի կարենայ կամրել զգացական և հոգեկան աշխարհներու միջև եղած անշրպեալ։ Մարդս արարած է ուստի հուշանոր, հետեւաբար ստիպուած է իր սահմանափակութեանով ընդունելու խորհուրդը եւ խորհրդանշան, շօշափելի միջոցներ եւ իմացութեան անոցմով՝ որպէս անգրութարներ՝ Աստուծոյ հետ յարաբերութեան մէջ գալու։

Հիմա գտնէք ձեռքի բնութիւն։ Կրօնական ծէսը արարողական շարժումներու, ձայներու, բանաստեղծութեան ընդունուած մասնաւոր ուրուագիծ մըն է որով հասարակաց պաշտօն կը կատարուի։ Այն սնտոի մտայնութիւնը թէ միջոց, կերպ, ձեւ, վարարներութիւն չընեն, այսինքն ուր որ ալ ըլլայ և ուզած տեղը աստուածապաշտութիւն կը կատարուի, սխալ և խեղաթիւրեալ ըմբռնում մըն է։ Քանզի առանձնական ծիսական պաշտամունք գոյութիւն չունի։ Առանց ծէսի աստուածապաշտութիւն չի կատարուիր։ Հասարակաց պաշտամունք կարելի չէ կատարել եթէ ոչ գծուած և ընդհանուրին խօսող յարացոյցի մը չհետեւինք։

Բոլոր կրօնական արարողութիւններ քրիստոնէական կամ ոչ՝ թատերական կողմ մը ունին, ինչպէս նաեւ կշռական խօսքի և շարժումների զօրաւոր ազդեցութիւն մը ու գեորելու համար հաւաքական գիրքայնուումը։ Դուստի թագաւորի Ուխտի Տապանակին առջև իր բոլոր ուժով պարելը կը

ներկայացնէ կրօնական արտայայտումի կարեոր կերպ մը, Հոգեբանօրէն ծէսը ձայնե-րու և շարժումներու միջոցաւ կը միտի յուզել կրկնումը կրօնական որոշ ձևի մը որուն շատեր կրնան մասնակցիլ, Մէսիս ամէնէն մեծ ստեղծագործութիւնը, Ս. Պատարագը, սրբազան թատերգութիւն մըն է՝ յորում երկպագուներ վերստին կը փորձարկեն ու կ'ապրին փրկագործութեան խորհուրդը՝ Ն-կեղեցւոյ շարականներն ու մեղեդիները, քարոզներն ու մաղթանքները հաւատացեալներուն մէջ կրօնական գրգիռ գարթուցանելու կերպեր ու միջոցներ են։ Գործ մը լաւ կատարելու համար պէտք է ինքզինքդ յանձնես անոր, ինքզինքդ պարպես։ Ուստի ծէսը չենք հասկնար եթէ բաժին չառնենք անոր մէջ, եթէ մենք զմեզ չյանձնենք անոր հրաշագան ելանքներուն։ Հետեւաբար հարազատ ծէսի մը եղանակը աւելի քան կարեոր է։

Մէսը կ'ընդելուզէ խօսքն ու շարժումը, կշռոյթն ու մեղեդին և ընդունուած արարողական ձևեր։ Երբ մարդ կը սկսի պաշտել իւր Արարիչը՝ ծէսը կը միաւորէ իր ֆիզիքական, մտային եւ յուզումնական էութիւնը ուղղելով դայն Անտեսանելիին։ Մէսը մարդկային հոգիին ճախրանք դիւրացնող անհրաժեշտ միջոցն է։ Մէս և աստուածապաշտութիւն անբաժանելի են։ Առաջինը երկրորդին արտաքին արտայայտութիւնն է։ Մէս և խորհրդանշան մշտապէս շիրար կը զօրացնեն և կը ճոխանցեն բոլոր զարգացած կրօնքներու մէջ։ Խորհրդանշանական արարքը օգնութեան կը հասնի, ուր խօսքեր և շարժումներ անզօր կը մնան։

ԴԵՐԵՆԻԿ ՎՐԴ. ՓՈԼԱՏԵԱՆ

(Մարտնախիլ)

ԽԱՂԱՂԱԿԱՆ ԺԱՄ

Տրտմամ է հարցնել թէ ինչպէս՝ յաջորդաբար և իրարու քով, երգ ու վիճակ կը գառնեն Շնորհեա մեզ Տէրն ու Նախեաց Սիրովը։ Մէկը՝ առոյգ, զուսպ, անհասանջ ու վճռական, միւսը՝ հանդարտ, քնքուշ ըլլալու չափ թաւշային, համակերպուն ու փառատրական։

Բայց կրնա՞ր տարբեր ըլլալ հոգին աւնոնցմէ ամէն մէկուն, երբ կ'արձակուի այդպէս բարխառնութենէն զինքը կերպարանող աւազանին, զինքը ձևի կանչող ձայներուն ու ապրումներուն։ Ու տարբեր է եղած երկինքը անօրինակ այն աշխարհին՝ հայրենիքը մեր պապերուն, իրենց պէս սովուն, իրենց պէս տրտում, իրենց պէս արեւահամ, բուրումնազեղ ու պայծառ, բայց և իրենց պէս մտայն, ստուերամած ու տարագիր։

Սեանի հրդեհնող սեպտաշաբթին մինչև ավերին ու լանջերը ծաւրոսեան մշունեւրուն, նախարարական, արքայազամ տուներէն մինչև անհայրենիք, աստանդական հայդուկները դեռ հազիւ յիշատակ՝ անցեալ ոգորումներուն, կարծես անբացատրելի բայց այնքան ինքնեկ ու հարազատ զոյներով բանուածք մը կը բանան մեր աչքին, իրբւ կտաւը, ենթահողը մեր պատմութեան։ Ձէ՞ որ մարդիկ ծնունդն են յաճախ իրենց հողին։ Ձէ՞ որ մեր մարմինը, մեր կեանքին դրութիւնը, հիւսուածք ըլլալէ առաջ, շաղուըռուած ոսկրանիւթ մըն է, լուծոյթներով շուրին ու հողին, կրակին ու ձիւնին, լուսալիւրկազ ծորումներովը, համասփիւռ բուրումներովը բընութեան ամէնէն կենդանի ցցունքներուն, ամէնէն կենսայորդ դաշտերուն, ասոնց գոլին, ասոնց սառին, խոյանքներուն ու անթոխիչ թեւարախումներուն։ Ձէ՞ որ մենք՝ ենք այն ինչ որ ուզած է մեզ ընել տաւրեային զօրութիւնը մեզ կռանող բայց և մեր ուժերուն մաշումը, ժանգը գոյաւորող մթնոլորտին, շրջապատին, կլիմային։ Երբ մանաւանդ անկարող ենք — մէյ մը անոր ծնունդը ըլլալով հանդերձ — առնել ու կերպարանել դայն։ Իր մէջը գոյ (իրբեկ ի զօրութեան) բայց մեղմով միայն կարելի հեղումները նորաստեղծելով։

Ահա թէ ինչո՞ւ՝ Վրայ հասնող գիշեր
 Մը, Շնորհեա մեզ Տեքը բխող զարարչա-
 նին, կը պրկէ, արթուն մնալու պարտաւոր
 մարմինները պահակներուն. քանի որ խա-
 ղադուծիւնը, ապահովութիւնը, գիտեալան
 հանգիստը, սոսկութեան, բազուկի ցո-
 րութեամբ միայն հնարաւոր էր ունենալ։
 Մինչ նոյն գիշերը, քանի մը հարիւր տարի
 յետոյ, պիտի քակէ իր պրկումը, դիմաւոր-
 ուելու համար ուրիշ տրամագրութիւննե-
 րով։ Այս երկրորդ պարագային, ողորմու-
 թիւն է ապահով հասած ըլլալ երկոյնեան
 լոյսերուն, անխռով խաղաղութեամբ տա-
 նելու համար անոնց ստուերներուն մէջէն,
 մեղքերով բռնաւոր ժանրութիւնը մեր
 մարմինին։ Ու առիկա՝ ոչ թէ հաճութեամբ
 մարդբուրն, այլ ողորմութեամբն Աստու-
 ծոյ։

Ի՞նչն է որ այսպէս հեռաւոր, տարան-
 ջատ, և իրարու նոյնիսկ անհաղորդ կ'ընէ
 երկու այդ պահերը։ Այսինքն՝ ինչո՞ւ Նայ-
 եաց Սիրովին մէջ չգտնէինք, քիչ մը յանձ-
 նապատան, քիչ մը՝ երկնքին հետ կարծես
 աւելի հոգեխառնուած, աւելի զաշնակից
 ոգին, հաստատակամութիւնը, որոնք դի-
 մագիծը կը յատկանշեն Շնորհեա մեծ Տեքը
 երգող վանականին։

— Անձնականութեան փաստ ու վի-
 յութիւն միայն։ Միայն, որովհետեւ, Նայ-
 եաց Սիրովը բխումն է բանաստեղծ հոգի
 Շնորհալիին...

Բայց պիտի հարցնենք այն աստեւ. —
 Շնորհեա մեզ Տեքը ռազմական, շէշաւոր,
 պոռթկուն և առողջ հանդիսացնող ոգին ո՞ր
 ծերպերէն հաւաքեց երակները իր թաւա-
 լումին։ Եւ ինչո՞ւ մաշէնք քնքուշ զգա-
 ցումները, և ասոնց կերպարանքը յորինող
 մաշէնք թափանցիկ, մաշէնք մեղմ ու թա-
 ւալուն բառերը քով քով կուգան, կը
 բերուին, կազմելու համար մարմինը եր-
 գին. —

Նայեա՛ց սիրով, Հայրդ գրքած,
 Ի քո սեղծեալ գործքս ձեռաց-
 Եւ ըզբանալիս հրեօտակց
 Տո՛ւր պանապան մեզ օկարացս.
 Փրկեա՛ զանձինս ի փորձանաց
 Ի խաւարի օջող դիւաց.
 Զի ի օսուցելեան եւ գիտելի
 Տաղուք քեզ փառս անլուրի։
 Ու չենք կրնար չառնուիլ պարզութենէն,

բնականութենէն, որ ընդհանուր մըթնո-
 լորան է քերթումսին, ծայրէ ի ծայր։
 Խաղաղ գետակի մը հոսանքն ի վար, ու
 ժփանքին մէջէն։ Ու թէեւ կը զգաս խռովքը
 հոգիի մը, և սակայն կը զգաս նաեւ թէ
 պոռթկալու փոխարէն, ալիքի մը կորնը
 թարրը կը ձեւէ ան իր ձայնին ու բառերուն
 այնքան հանդարտ օրորանքին հետ։ Ոչ
 մէկ ջղուտ պատկեր։ Ոչ մէկ յոխորտանք։
 Ոչ մէկ պրկուած երակ։ Անարիւն ըսուելու
 չափ պարպուած ինքզինքէն։ Մինչդեռ Շը-
 նորհեա մեզ Տեքին մէջ մաշէնք ռաւ ա-
 ճող ալիք մըն է սեղմուիլ չկրցող թաքուն
 յոյզերու։ Ամէն մէկ շէշտ կարծրութիւնը
 ունի զինքը յօրինող քարամայրերուն, Շը-
 նորհալիի բառերուն չափ բնական, անոր
 պատկերներուն նման անսեթեթի, բայց
 թաթխուած չես դիտեր ո՞ր հոսանքուտին
 մէջը անօրինակ ապրումներու, միշտ թարմ
 ու միշտ նոր թափով մը իր խոյանքին ար-
 ձակուող մտասեղաններու։ Հոն, վիճակ-
 ները կը թաւալին, կը բարդանան ու կը
 բրգանան, առանց որ խուճապին չփոթան-
 քը ինքզինք կարենար պարտադրել անոնց,
 և առանց որ անոնք իրենց բանաւորու-
 թիւնը անսրբին մշուշովը ստուերէին։

Թերեւ հասկնալի՝ այս ամէնը, երբ
 նկատի ունենանք Նայեաց Սիրովի տողե-
 րուն ներքեւ իր ժամանակին և իր խնամ-
 քին յանձնուած հօտին պահանջները դի-
 մաւորելու աւագ մտահոգութիւնը Շնոր-
 հալի Հայրապետին։ Երջան մը՝ ուր, ինչ-
 պէս կ'ըսեն, թշնամին կայ ու չկայ։ Ուր,
 մարդիկ չէին կրնար չհաւատալ խաւարին
 մէջ չըրող դեերու գոյութեան, որոնցմով
 լեցուն, որոնց ուրուականները կախուած կը
 զգային իրենց շուրջ, և որոնց հետ պատող
 փորձանքները կային ու չկային, սպանա-
 լիքներու պէս՝ գիշերներու անստուգու-
 թեամբ։ Նայեաց Սիրովի տողերէն անդին,
 Ի քեզ Հայցեմքի բառերու ժուժալութեանը
 մէջ մանաւանդ պիտի գտնենք աւելի զօրեղ,
 աւելի բազմաբն պարզութիւն, բնականու-
 թիւն, որոնք կը փորձեն խտացնել կարգ մը
 վիճակներ, այնքան խոր հառաչանքով ու
 երկչոտ հեքով մը մինչև լըթները ելած։
 Վիճակներ, որոնք երեսին չեկած, բայց
 անբաժան մասը, չլքուած տրամութիւնը
 մնացեր են միշտ, մեր արեւուն իսկ կար-
 ծուած օրերուն, և այն չըջանին, երբ մեր

արհեստները հարազատներ, Միջհերկականի փոխարին վրայ ու լեռնաստաններուն մէջ ապրեցան հպարտ, լայն հոգիով, զօրաւոր ալ, յաջողական ալ, ԺԱ. դարէն ասդինք երեք հարիւր տարի մօտաւորապէս Ունէինք թաղաւորութիւն։ Թաղականներու առաջնորդուող զօրաբաժիններ։ Ունէինք, Մայր-Հայրենիքին անկալմաներով, խուճապահար իշխանաւորներու փոխարին, գղեկներու մէջ ամրացած, կիրճերու գունդները իրենց բազուկով կղպած պայազատներ, պայլեր, պարոններ։ Ունէինք վանքեր՝ իբրեւ կեդրոններ, վաւարաններ իմացական, մըշակութային կեանքի, լուսաւորութեան։ Ու տակալին ճարտարաբուհատական ձեռներէջ տուններ։ Ի վերջոյ՝ կեանք մը, համազգային ըստեւելու արժանի։

Բայց ամէն գիշեր թշնամի ուժերու սարսափը, անակնկալ յարձակումներու հաւանականութիւնը մշուշի մը թափանցիկ մարմինին պէս կ'իջնէր հողիններուն, երգիքներուն, պալիներուն ու ամայիներուն, պալատականին ու քաղաքաբանակին։ Ու մանաւանդ շինականին, որ ամէնէն աւելի պահանջը ունի Աստուծոյ արեւին, լոյսին, տաքութեան, ու սոսնցմով կարելի բոլոր բարիքներուն։ Որպէսզի, իր արդար վաստակին ոսկին ու կանաչը գրկած, խաղաղ հոգիով, իր սրտին ու աշխատանքին պէս «մաքրաքորտին» ու բարախուն սիրտով անկողին մտնէ հանգչելու։ Փոյթ չէ թէ, կէս-գիշերին, դրան ճուղը գինք արթնցնէ, մտիկ ընելու, գիմաւորելու համար ապաւտած խնդրանքը իր մէկ բարեկամին։ Ան պիտի ելլէ ոտքի, առանց նայուածքը պիտորելու, ու պիտի տայ ըզգայցուած բաւեկամի՞ն՝ ըզգայի երից նրկամակին։

Շնորհալի Հայրապետ, իր անունին տաւերովը սկզբնաւորած Նախագ Սիրովի տաւը տուններուն մէջ (ՆԵՐՍԵՍԻ ԷՐԳ), դիւրասահ սողեքներուն տաղաչափութեան հետ չը խորացուած խնդրանքներ ունի գրած, մարմինի եւ հոգիի պահանջներէն։ Գեղեցիկ հակադրութիւններ, փոխաբերութիւններ, լոյսի եւ խաւարի, մարմնի այլեքով ճնշելուն, ասոր դուռներուն փակուելուն, եւ բոս հոգւոյ մօտաբոլման մնալուն, սրբի աչքերուն լոյս խնդրելուն, խամալի գառաւ գայլներով գիշերը լուսաւոր ունենալուն։ Եւ այս բոլորին հետ ինքնին կուգան

կարծես պատկերները եկէս գիշերին իր դուռը զարնող բարեկամին, փոխ-հաց խնդրելու համար իր տան դուռը ափսոսած, «փակ գուռներէն Անուսներ Լոյսին երեւումին» ինքզինք յայտնող իր մտաւասն առաքելներուն։ Ներքին մղումը վախ «Տէր եւ Աստուած դաւանելու թերահաւատ Թովմասի հետ»։ Թիշատակը օվերշին գիշերուան, ու այրող կարօտը՝ ընդ առաջ երթալու, գէմը ելլելու փառքին՝ երկնաւոր Փեսային, սքստ իմաստուն հինգ կուստեանց անշէջ պահելով լապտերները հոգիին, իբրեւ «հոգւով հարսնեւորներ»։

Բայց այս բոլորը այնքան ինքնիկ, այնքան սրտաբուխ շունչով մը գիրար կը գտնեն, գիրար կը լրացնեն, որ, իրենց մէջ նոր կերպարանք մը կը ստանայ կարծես պահը երեկոյեան «յուշիկ փախչող» ձեւերուն ու գոյներուն։ Ստեղծելով ալ աշխարհ մը՝ ձեւ շառնող զգացումներու, ուր կը զգաս հեքը՝ իշնող, հեռացող, պակսող բանի մը, ու պահանջը չմնալու, չլքուելու թեւերուն մէջ տարտամ արահետներուն։ Ու ինքնաբերաբար, քիչ մը մտածուած, դասաւորուած, դասանաբանական եղբարանութիւններով ալ երանգաւոր այս երգին մէջ, կը բարձրանայ, կը զատուի շէտը, գոլը այն սողեքներուն, ուր կը խնդրէ։—

Տո՛ւր յամենայն ժամանակի

Ջպահպանող աչքո հոգանի...

որովհետեւ անոր ետեւէն աւելի ուժգին եւ աւելի ներքին բնագոյ մը իր շրջապատը զգալու, իր ժամանակը ըմբռնելու, պաշտօնի պիտի տայ իրեն, —

Առ մեզ ճնշեա՛, արքուն քնուքին, շերտեա՛ զարիւն ներգործութիւն...

Ո՛վ բնականութիւնը, պարզութիւնը, գեղեցկութիւնը մեր աշօթքներուն, ու լեզուին, ու երգերուն։ Պիտի գիտնա՞նք քեզ ըմպել վճիտ քու ափէդ։

ԹՈՐԳՈՄ ԱՅԵՂԱՅ

ԿՐՈՆԱՊԱՏՄԱՆԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶԻ

ՀԱՅՅԵՐԷՆ ՀԻՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Շատ ուսումնասիրություններ զրուած են Աստուածաշունչի Հայ թարգմանության մասին, բայց լուսաբանութեան կարօտ կէտեր չատ ու չատ են տակաւին:

Մեր ներկայ. աշխատութեամբ պիտի ջանանք ամփոփել մինչև այսօր ձեռք բերուած արդիւնքները, այն չափով որ մեզի մատչելի եղան անոնք, և տեղտեղ արձանագրել նաև մեր ասանաւոր հետազոտութեանց եզրակացութիւնները:

Նախ համառօտ ձեռով պիտի ներկայացընենք Աստուածաշունչի բնագիրը և հնագոյն թարգմանութիւնները, և ապա պիտի խօսինք Հայերէն Հին Թարգմանութեանց մասին:

Աստուածաւանդի բնագիրը. — Աստուածաշունչը երկու որոշ մասերէ կազմուած է՝ Հին Կտակարան և Նոր Կտակարան: Հին Կտակարանը, որ Հրէից Ս. Գրքն է, շարադրուած է Եբրայերէն, ի բաց առեալ եզր. Գ. 8 — 22, 18, Է. 12—16, Եւ Դան. Բ. 4—28, որոնք զրուած են՝ Եբրայերէնի մօտիկ ազգակից արամերէն բարբառով: Իսկ Նոր Կտակարանը, որ քրիստոնէական է, յունարէն յօրինուած է ամբողջովին:

Եբրայական Կանոնը կը բովանդակէ 22 գրքեր, Եբրայերէն լեզուի այբուբենին թուրին համաձայն: Այդ գրքերը երեք խումբերու կը բաժնուին հետեւեալ կերպով.

Ա. Օրէնք

Ենունդք

Նւք

Կտական

Թիւք

Երկրորդ Օրէնք

Բ. Մարգարէք

1. Կանխագոյն՝

Յեսու

Դատաւորք

Սամուէլ (2 = Ա. Բ. Թագ.)

Թագաւորք (2 = Գ. Դ. Թագ.)

2. Յետնագոյն՝

Եսայի

Երեմիա

Եղեկիէլ

Երկոտասան Փոքր Մարգարէք

Գ. Գրութիւնք

Սաղմոսք

Առակք

Յովք

Երգ Երգոց

Հռութ

Ողբք

Ժողովող՝

Եսթեր(**)

Դանիէլ(***)

Եզր և Նէեմի

Մնացորդք (2)

Քանաներկու թիւը իրականացնելու համար Հրեայք Հռութը մաս կը համարէին Դատաւորաց և Ողբքը՝ Երեմիայի: Պէտք է նկատի առնել որ եթէ իւրաքանչիւր գիրք առանձին համրենք 22ի փոխարէն կ'ունենանք 39 գրքեր:

Հրեական Կանոնը որդեգրած են Բողոքականներ:

Նոր Կապարանի Կանոնը կը պարունակէ մեծ ու պզտիկ քսանհեօթ զրուածներ: Ասոնցմէ եօթը, Պողոսի առ Եբրայեցիս, Յակոբայ, Պետրոսի Բ., Յովհաննու Բ. և Գ. և Յուդայի Կաթողիկոսայ Թուղթերը, և Յովհաննու Յայտնութիւնը, կը համարուին Երկրորդականն:

Աստուածաւանդի հնագոյն քաղմանուքիւնները. — Ասոնց մէջ ամէնէն հինն է Եօթանասնից կոչուած յունարէնը, որուն ձեռնարկուեցաւ Պողոմէոս Եղբայրամէրի օրով (285—247 Ք. ա.) և հաւանական է որ քրիստոնէական թուականին սկիզբը Աղեքսանդրիոյ յունախօս հրեաները իրենց

(*) Հինգ Մեկիրութիւններ հանդիսաւոր կերպով կը կարգացուէին հետեւեալ առիթներով. Երգ Երգոց՝ Պատէքին, Հռութ՝ Պենտեկոստէին, Ողբք՝ Երուսաղէմի 586 թուի կոծմանման տարեդարձին, Ժողովող՝ Տաղաւարակարաց Տօնին, Եսթեր՝ Փռութիւն:

(**) Ժ. 4 - ԺՁ. 24 Երկրորդականն:
(***) Գ. 24 - 30 (Աղմթք Աղաբխայ և Օրենաութիւն Երեց Մանկանց), ԺԳ. (Պատմ. Շաշանայ) և ԺԴ. (Իրք Բեւայ և Վիշապին) Երկրորդականն:

ձեռքն ունէին գրեթէ ամբողջ Հին Կտակարանը յունարէն թարգմանութեամբ: Ասիկա Եօթանասնից Կողուած է, որովհետեւ, ըստ աւանդութեան, Եօթանասուններկու հոգի մասնակցեր են այդ գործին, վից անձ Իսրայէլի իւրաքանչիւր ցեղէն, և Եօթանասուններկու օրուան մէջ գլուխ հանած են զայն:

Եօթանասնիցէն զատ ծանօթ են Հին Կտակարանի յունարէն երեք թարգմանութիւններ եւս, Ալիւլապոյ, Սիմմախոսի, եւ Թեոդոսիոսի անուններով, երեքն ալ գործ Բ. դարու, Ք. Յ.: Կարծէ յիշել որ Թեոդոտիոսի թարգմանութիւնէն Դանիէլի գիրքը տեղէն անցաւ Եօթանասնից թարգմանածին:

Նոյն դարուն սկսած է նաև Հին Ասորական թարգմանութիւնը: Ասորական թարգմանութեան արժէքը կը տարբերի գրքէ գիրք, որովհետեւ ամբողջութիւնը մէկ ձեռքի գործ է: Հնգամասնեանը մօտէն կը հետեի երալայականին, Յոր նմանապէս տառացի թարգմանուած է, Հուսթ յարասական է և Մնացորդացը կը նմանի Թարգուտի. Մնուդը, Եւայի, երկուտաան Մարգարէք, եւ Սաղմոսք կը ցուցնեն ՀԲ. (= Եօթանասնից) աղբեցութեան նշաններ: Ասորական թարգմանութիւնէն կախում ունին, կամ առնուազն ազդուած են, Հայերէն, Արաբերէն, և եթովպերէն թարգմանութիւնները:

Իարձեալ նոյն դարուն սկսած է լատին թարգմանութիւնը Եօթանասնից յունարէնէն: Լատինական այս թարգմանութիւնը Յերոնիմոս սրբաբերն, չորրորդ դարու վերջը (383-391), հետեւելով Եօթանասնից օրինակին: Բայց տալիս կատարելապէս գուցացելէ չգտնելով ձեռնարկէջ Հին Կտակարանի նոր թարգմանութեան, այս անգամ երբայերէն բնագրին վրայէն, և 15 տարիներու ընթացքին (391-405) կատարեց այդ աշխատանքն ալ: Սակայն մեծ խնդիրներ ծագեցան Արեւմտեան Եկեղեցւոյ մէջ սոյն թարգմանութեան պատճառաւ, վառելի շատ տարբերութիւններ կը տեսնուէին նուիրականացած Հին Լատին թարգմանութեանց և Յերոնիմոսի նոր կատարածին միջև: Բազմաթիւ Եկեղեցիներ երկուսը առան մերժեցին գործածել Յերոնիմոսի թարգմանութիւնը մասամբ կամ ամբողջութեամբ: Սաղմոսաց գիրքը մանաւանդ ամէնէն մեծ ժողովրդային յուզումներն առթեց, որովհետեւ ժողովուրդը բերնուց զիտը սաղմոսները հին թարգմանութեամբ և սրբապոքուած թիւնը յակատէր Յերոնիմոսի ներմուծած փոփոխեղաւ ընդհանրացնել Սաղմոսաց նոր թարգմանութիւնը և հինը շինա գործածական ու անցաւ նոյնիսկ Վուլգատայի մէջ փոխանակ Յերոնիմոսի Սաղմոսին:

Երկրորդ դարուն վերջը կամ երրորդին սկիզբը Սգիպսական թարգմանութեանց ևս ձեռնարկուած է: Թէ՛ Բոնիպիլիի և Թէ՛ Սա. հիսիկ բարբառներով կատարուած թարգմանութիւններն ալ հետեւած են Եօթանասնից յունարէնին:

Չորրորդ դարու կիսուն Ուլֆիլաս ձեռք զարկաւ Սուրբ Դրքի Գոթական թարգմանութեան: Գոթերն ալ մեղի պէս տակաւին գիր ու գրականութիւն չունէին այդ ժամանակ: Ուլֆիլաս Սպս. նախ Այբուրեան մը յորինեց և ապա սկսաւ թարգմանելու Յունարէնի վրայէն: Եթէ ոչ ամբողջ Աստուածաշուկնը, ապահովաբար ատոր մեծագոյն մասը արդէն փոխաբերուած էր Գոթերէնի Դ. դարու վախճանին: Այս կերպով Ուլֆիլաս եղաւ Տևստական լեզուով գրականութեան հիմնադիրը:

Եթովպական Թարգմանութիւնը, Դիւմանի տեսութեամբ, կատարուած է Դ. և Ն. դարերուն: Դուրիդի Ե. դարու վերջը և Զ. ի սկիզբը կը ձաժարի: Ամէն պարագայի տակ է. դարէն առաջ լրացած էր այն: Հին Կտակարանի մէջ շատ հաւատարիմ և տառացի թարգմանիչն է Յոյնին առհասարակ: Սակայն յաճախ ունի զարտուղի ընթերցումներ, և աւելի զուտ բնագիր մը կը ներկայացնէ: Նոր Կտակարանի նկատմամբ Եթովպական թարգմանութիւնը առնչակից է Վատիկանեան և Սինայական յոյն ձեռագիրներուն: Ունի նաև Արեւմտեան, Ալեքսանդրեան, և Սիրիական տարբեր, ինչպէս կը գրէ R. H. Charles (*):

Աստուածաշունչի սոյն հնագոյն թարգմանութեանց մասին շատ քիչ ճշգրիտ տեղեկութիւններ հասած են մեզի, այնպէս որ մեր հայ թարգմանութեան վերաբերեալ մանրամասնութեանց պակասը անհակադ կամ արտաբարգ պարագայ մը չէ:

(*) «Ethiopic Versions», A Dict. of the Bible, Ed. by J. Hastings, M. A. D. D., Vol. I. 1900.

Նօթանանից Կանոնը. — Վերոյիշեալ թարգմանութիւններէն Եօթանանից յունարէնը ընդհանուր Նշանակութիւն և կարեորութիւն ստացած ըլլալուն հարկ է առնոր մասին ունենալ յաւելումածական ծանօթութիւններ:

Եօթանանից Կանոնը տարբեր է երբայական Կանոնէն: Ան երբ. Կանոնի բոլոր գրութիւնները պարունակելէ զատ իր մէջ կ'ամփոփէ հետեւեալներն ալ.

Եգր. (Ա. Վհն. 1860)

Թուգիթ

Տօվբիթ

Մակաբայեցոց. Ա, Բ, (Գ.)

Իմաստութիւն Սողոմոնի

Սիրաք

Թուգիթ Բարուքայ:

Ինչպէս տեսանք վերեւ գրեթէ բոլոր քրիստոնեայ հին ազգերուն մէջ Հին Կտակարանի թարգմանութիւնը կատարուեցաւ Եօթանանից օրինակէն: Ասոր գլխաւոր պատճառներն են հետեւեալները.

ա) Եօթանանից թարգմանութիւնը շատ մեծ յարգ կը վայելէր, նոյնիսկ երբ. բնագրէն աւելի, որովհետեւ այդ թարգմանութիւնը կատարուած էր եբրայերէն ամենաընտիր օրինակներու վրայէն և առաջնորդութեամբ Ս. Հոգւոյն: Այս մասին հետաքրքրական աւանդութիւն մը կը պատմուի, որուն համաձայն թաղաւորը առանձին սենեակներու մէջ փակել սուած է եօթանասուններկու թարգմանիչները, և անոնցմէ մէկն մէկը մարդով սուրբգործ թարգմանութեան անդադար պարապելով երբ բոլորն ալ կ'աւարտեն իրենց աշխատանքը և քով քովի կու գան բաղդատեալու իրենց թարգմանութիւնները, կը տեսնուի որ բառ առ բառ, տառ առ տառ, համաձայն են իրարու մէջնքը առանց բացառութեան: Ասիկա կը հաւատացնէ թաղաւորը թէ աստուածային զօրութեամբ կատարուեցաւ 72 սուրբ ծերերու սքանչելի թարգմանութիւնը:

բ) Սուրբ Աւետարանիչները և առաքեալները շարունակ ՀՅ. Կտակարանէն կը բերեն իրենց վկայութիւնները, և ատով նուիրագործած կ'ըլլան զայն: Ուստի Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերն ալ անոնց օրինակին հետեւելով նախնութիւնն ՀՅ. բնագրէն կատարել իրենց թարգմանութիւնները:

գ) Այդ պարեբուն երբ. լեզուի գիտու-

թիւնը շատ քիչերու տրուած առանձնաշնորհութիւն մըն էր, մինչդեռ յունարէնի ուսումն ընդհանուր էր ամբողջ Հռոմէական Կայսրութեան և սահմանակից երկիրներու մէջ:

Այդ հազուագիշտ եբրայագէտներէն տեսանք Յերոնիմոսը, իրմէ դարուկէս առաջ կ'ապրէր ուրիշ մեծ գիտուն մը Որիգենէս, որ ի մէջ այլոց Եբրայերէնի ալ հմուտ էր, և հնագին աշխատանք կատարած է Աստուածաշունչ գրքերու վրայ:

Որիգենէսի Վեցիցեանը. — Որիգենէս (182-251թ), տեսնելով որ ՀՅ. օրինակները շատ մը կերպերով կը տարբերէին եբրայական բնագրէն, ուղեց որ Եկեղեցին ունենայ ՀՅ. բնագիր մը որուն մէջ եբրայերէնին վրայ բոլոր յաւելւածները Նշանակուած ըլլալին Նոստրիւմ (որելոս) մը, և ինչ որ Եօթանանիցը զեղչած էր պէտք էր աւելցուէր առնելով միւս թարգմանութիւններուն մէջէն զոր Նշանակած էր արաբաշէլ (ܬܠܬܐ) մը: Ան մասնաւորեց նաեւ այն ընթերցումները որոնք շատ սխալ էին ՀՅ. մէջ, և հարկ էր փոխանակել զանոնք միւս թարգմանութիւններէն մէկուն համապատասխան հատուածին հետ: Այս նպատակով ան պատրաստեց իր Վեցիցեանը (Hexapla), որ իր կողմէ կը ստանար իր պարունակած սիւնակներուն թիւէն: Այսպէս, ա. սիւնակը կը պարունակէր եբրայերէն բնագիրը, Բ. եբրայերէն բնագիրը գրուած յոյս տառերով, Գ. Ակիւղասի թարգմանութիւնը, Դ. Սիմաքոսիւնը, Ե. եբթանանիցը, և Զ. Թէոփրոսիոնիւնը: Ապա ՀՅ. սիւնակէն յղուածներ կատարուած էին միւս թարգմանութեանց, զայն լրացնելու և ուղղելու համար. այս նպատակով Թէոփրոսիոնը գործածուած էր գլխաւորաբար: Որիգենէսն այս արագրութիւնը (recension) ընդհանրապէս կոչուած է Վեցիցեան բնագիր (Hexaplaric Text): Կ'ըսուի թէ Վեցիցեանը ինքնին երբեք չէ ընդօրինակուած: Եօթանանից Վեցիցեան բնագիրը սակայն ընդօրինակուած է Որիգենէսի մահէն շ. կէս դար յետոյ Պամփիւլոսի և Եւսեբիոսի կողմէ, այս կերպով շրջաբերութեան մտաւ այն(*): Բայց ընդօրինակողներու սխալ-

(*) Պատմադիմանս կայսեր հրամանով Եւսեբիոս Կեսարացի գրել տուաւ 50 օրինակ ըստ

ները չուտով չփոխեցին յաւելումի և զեղ-
չումի նշանները զոր Որիգենէս գրած էր,
և ուստի Հ.Բ. բնագիրը գրեթէ բոլորովին
խառնակուեցաւ միւս թարգմանութեանց
բնագիրներուն հետ:

Վեցիջեան բնագիրը լաւագոյն կերպով
ծանօթ է Ասորական թարգմանութենէ մը,
կատարուած Պօղոս Թեյալցիի կողմէ, 616-
617ին Ք.Թ.: Ասկէ շատ մը գրքեր հրա-
տարակուած են առնելով Միլանի մէջ զբա-
նընող Ը. դարու ձեռագրէ մը որ կը բա-
շտեցակէ մարգարէները և բանաստեղծա-
կան գրքերը: Այս Ասորա-Վեցիջեան թարգ-
մանութիւնը կը պահէ յոյն բնագրին նշան-
ները, և միւս թարգմանութեանց յղումները:

Ուրիշ սրբագրողներ, Ղուկիանոս եւ
Հեսիւսիոս. — Որիգենեսէն զատ ուրիշ եր-
կու փորձեր ալ եղաւ ձեռագրէ ալ, վերաքննե-
լու Եօթանասիրցը: Դ. դարու սկիզբը,
Ղուկիանոս, Անտիօքքի երէց մը, և Հեսիւ-
քիոս, Եգիպտացի եպիսկոպոս մը, նման-
օրինակ աշխատանքներ կատարեցին: Այս
երկու սրագրութիւնները շատ զորածա-
կան էին Արեւելեան Եկեղեցիներու մէջ:

Նոր Կապիւրացի ասորական քարգմա-
նութիւնները. — Բարգ և հետաքրքրական
խնդիր մը կը ներկայացնեն Ն. Կ.ի ասորա-
կան թարգմանութիւնները: Հաւանաբար Բ.
դարու վերջը գոյութիւն ունէր Հին Ասոր-
ական թարգմանութիւնը, մինչ նոյն ժա-
մանակներուն կամ քիչ մը աւելի կանուխ
Տատրիանոսի Համարաբարը (Diatessaron),
այսինքն չորս Աւետարաններու պատմու-
թեան շարայարեալ խմբագրութիւնը բաւա-
կան տարածուած էր: Հին ասորական թարգ-
մանութեան սրագրութիւնները կը ներկա-
յացնեն թերեւ Սինայական և Կուրիտոնե-
ան ասորերէն ձեռագիրները: Իսկ Պեշիտ-
տոն (= Պարզ) գործն է Եգեպտի Սպա.
Ռարբուլայի (411-435), որ վերաքննու-
թիւն մը կատարեց հինին վրայ Անտիօք-
եան յոյն ձեռագիրներու համաձայն, և հը-
րանգեց որ Համարաբարուն տեղ զորածնեն
առանձին Աւետարանները:

Ասորական Հին թարգմանութեան, ինչ-
պէս նաեւ Պեշիտտոյի մէջ կը պահպանէ չորս
փոքր Ընդհանրական Թուղթերը — Բ.

Պետ., Բ. և Գ. Թուգ., Յուդ., — Թուգ-
հաննու Յայտնութիւնը, և շնացեալ կնոյ
դրուագը (Թուգ. Ը. 2-11):

Փիլոքսենեան թարգմանութեան մէջ,
կատարուած 508ին, կը գտնուին առաջին
անգամ 4 Ընդհանրականներու և Ուսմեու-
թեան գրքին ասորերէն թարգմանութիւն-
ները:

Դար մը յետոյ, 616ին, Թովմաս Հար-
քլեցի, Աղեքսանդրիոյ մօտ Ենատոնի մա-
տենադարանին մէջ, յունարէն աշխարհի
եւ հաստատուն ձեռագիրներու վրայէն
սրբագրեց ասորական թարգմանութիւնը:

Հին ասորական թարգմանութիւնը գի-
տուններու հետազոտութեանց համաձայն
կատարուած էր արեւմտեան բնագրէ մը:

Նայ քարգմանութեան պատմութեան աղ-
բիւրները. — Աստուածաշունչի հայերէնի
թարգմանութեան վրայ կը խօսին Ս. դա-
րու հեղինակներէն Կորիւն և Ղազար Փար-
պեցի, իսկ յետագայներէն նկատողութեան
արժանի է Մ. Խորենացի, որովհետեւ նա-
խորդներուն գրածը ամփոփելով չի գտնա-
նար, այլ կուտայ նաեւ տարբեր տեղեկու-
թիւններ: Խորենացիի համաձայն է գրեթէ
Փոփ Կորիւն:

Այս պատմիչներուն գրածներէն կը
տեսնուի որ զրի գիւտէն անմիջապէս յե-
տոյ Մեծ թարգմանիչները կատարած են
ափութանակիչ թարգմանութիւն մը: Իսկ
Բիւզանդիոն զրկուած աշակերտներու վե-
րագործէն յետոյ, նոր թարգմանութիւն մը
կամ խնամքով սրբագրութիւն մը կատար-
ուած է Բիւզանդիոնէն բերուած հաստա-
տուն, «աշխարհ», և «ստոյգ» օրինակ-
ներուն համաձայն: Այս երկու ձեռնարկ-
ներուն մանրամասնութիւնները, որչափ որ
յիշատակուած են անոնք մեր պատմիչնե-
րէն, զատուատ պիտի ներկայացնենք ստորեւ:

(1)

ՆՈՐԱՅՐ ՎՐԴ. ԾՈՒՎԱԿԱՆ

Որիգենեսի Վեցիջեան բնագրին և երկու սայլե-
րով զրկեց Կոստանդնուպոլիս:

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

3. Բանաստեղծական. — Մտնել է առաջ Շնորհալիի քերթողական ընդհանուր վերլուծումին, անհրաժեշտ կը նկատեմ քանի մը դիտողութիւններ ներկայացնել:

ա. Փերբուռնութիւն մեզ գործածուած չափը. — Որ Շնորհալիի կողմէ գրեթէ բոլոր նպիտակներն պարտադրուեցաւ մեր սրբազան քերթողութեան: Թրեւս ծանօթ ըլլալ ձեռքի թէ մինչեւ Մագիստրոս մեր քերթողութիւնը կը գործածէ հայկական որակուած չափը — ամանակային —: Առաջին անգամ Մագիստրոսն է որ, արարական ազդեցութեան տակ, կ'որոշէր թուական չափը: Ընդհանրապէս տասնութեանն է տիրապետողը և ութնութեանը — կը զրկեմ ձեզ Շնորհալիի «Բանք» գիրքին որուն ետեւը Շնորհալիի քերթուածներուն բոլոր չափերը տարազի ինկած են: Զակառակ գործածուած չափի զանազանութեան, անկէ առաջ կուգայ ծանր տաղտուկ մը որ ոտանաւորին ամէնէն ծանր մեղքերէն մէկն է միշտ, ու է ժամանակ: Արդի աշխարհաբարի չափերը ընդօրինակութիւններն են Շնորհալիի չափերուն: Եթէ անոնք այսօր մեզի չեն նեղեր, պատճառը այն է որ հազարաւոր տողերու վրայ չեն տարածուիր: Բ. Յանգիւն. — Ահաւոր նորութիւն դարձեալ Մագիստրոսն անցած մեզի ու Շնորհալիով հասած անտանելութեան գերագոյն աստիճանին: Խորհիւ թէ չորս հազար տողի մէջ չորս կամ հինգ անգամ միայն պիտի փոխուի տողերուն վերջավանքը՝ եալ, եալ, եալ, կամ ին, ին, ին, կամ ալկան, ալկան, ալկան —: Ոչինչ կ'աւելցնեմ այս խօսքերէն յետոյ ճշդելու համար անհունութիւնը ձանձրոյթին որ կը ստեղծուի ջաղացքի քարին բզզիւնովը (ronronement): Ուշագրաւ է որ սրբազան քերթողութեան մէջ — շարք կաններ, երբքեր, աղօթքներ — Շնորհալի չեղած ըլլալ իր այս մենամոլութենէն: Հառկնալի՜ է արգեօք անոց հրապոյրը այս իսկ զանցումով: «Առաւօտ Լուսոյն», «Առաւօտ Ամենայնօր, յանգ չուինն է ասոր կարօտ չեն անոնք ինքզինքնին պարտադրեալ համար: Տաղերուն մէջ — որոնց ծառայը փոքր է բարեբախտաբար — յանգը չառաջնորդուի արգէտի: Կ'աւելցնեմ որ

ձայնական խաղարկութիւնը խոտելի է Շնորհալիին, բան մը որ իրեն ներած է ընել Դ. Կարեկացին: Անշուշտ նկատի պէտք է ունենանք որ Նարեկացի հանճարեղ բանաստեղծ մըն է, նոյն իսկ արձակի մէջ, մինչ Շնորհալի քիչ անգամ բանաստեղծ է նոյն իսկ քերթուածներուն մէջ:

գ. Միջնադարեան կարգ մը ունայնամտութիւններու. — Փոքր իր քերթուածները գրեթէ միշտ «էրէնք են: Երբեք ընդհանուր է այլութեան տառերով քերթուած կազմել: Սիրական մենամոլութիւն մըն է իր մօտ մանաւանդ տողերուն մէջ քերթուածին սկզբնատառերով իր անունը խմբագրել: Այս ձեռք մեր մէջ արարներէն մտած է: Ատոր թագաւորը Երեմիա Զէլէպին է: Երբեք նոյն եղանակով քերթուածը մատուցում մըն է — հասցէ տալու —: Աւելի անտանելի է երբ աճաբարական խաղերու կ'իջնէ այլութեան ցուցակ կազմելու համար տողերու վերջին գրեթէ միշտ, ու՛ ալ աւելի կատաղին՝ Գ. Ա.:

* * *

Շնորհալիի քերթողական վաստակը կը բաժնեմ երկու մայր երեսներու:

ա. Տաղաչափական, Բ. Սրբազան Բանաստեղծութիւն:

ա. Տաղաչափական. — Տեսնել գործերուն թուումին մէջ անունները իր կարեւոր քերթուածներուն: — Շնորհալիի «Բանք Զափաւ» ընդհանուր վերնագրին տակ վենետիկցի խմբած են անոր գրչէն ինկած բոլոր տողերը: Դուրս ձգելով միայն «Ողբ Նդեպիոյ»: Երեք կարեւոր խմբութեան կան այդ գիրքին մէջ. — 1. «Ողբերգութիւն» անունուած կարեւոր քերթուածը, երեք գիրքէ բաղկացած՝ որ կը սկսի «Յիսուս Ողի Զօր Միածին» տողով և Ս. Կրքի — Նորն ալ մէջ ըլլալով — տաղաչափեալ պատմութիւնն է: Մագիստրոսի ատեն խօսած եմ այս միամտութեան վրայ: Զիմ դատեր գրուածքը իրեն քերթողութիւն, դիտել կուտամ միայն որ Շնորհալի կ'ախորժի բոլոր անօրինական գէշքերը շահագործելէ: անձնաւորեալ է, միշտ ի նպատակ բարոյախօսական նպատակներու: Դուք մեթոտը արգէն կը ճանչնաք ժամագրքին մէջ առեւտած երգերէն: «Այսօր Անճառ»ը նմուշ մըն է

այդ ուղղութեամբ — երկու սող պատմել, սող մը խորհրդածել, երեք սող աղաչել, Նոյնն է պարագան «Վիպասամուքիւն» անուանուած . . . հայոց պատմութեան, սկսելով Ազամէն հասնելու համար մինչև Պահլաւունիները, հայոց պատմութեան մեծ դրոսագններուն ընդմէջէն: (Ինք այդ գիրքը կ'անուանէ «Տիպի սփոց երկուեմ»): Իրականութիւնն է որ ամէնէն քիչ մեղաւոր գիրքն է իր տաղաչափութեանց մէջ): Իբր ծաւալ ուշագրաւ է «Բանք Լաւառոյ» դաւանաբանական քերթուածը, որուն բանաստեղծական վրիպանքը թերևս կը գնուի գաւառաբանական շատ յալող արտայայտութեամբ: Ծնորհալի գտած է եզրեր, ճշգրիտ տարազներ, դարու մը մէջ ուր մարդիկ չէին վարաներ բառի դը համար պատերազմ յայտարարել: Յոյները և լատինները զինաթափ էին այդ տարագններուն վճռականութեանը, ճշգրտութեանը, և ուղղափառութեանը գէտ:

Զեմ գիտեր թէ ո՞րքան բանաստեղծական տաղանդ է անհրաժեշտ, դաւանաբանական սաստուգութեան հասնելու համար: Մի մոռնաք որ վտանգը տակալի կերպով կախ էր եկեղեցւոյ հայրերուն տարազներուն համար: Երբե՞ք բառ մը 15 զար դիմացաւ ժողովուրդներու հակառակութեան, և մինչև այսօր չէ գտած իր որոշ իմաստը — Միաբնակ, Մեկաբնակ — Այսօր ալ չենք գիտեր թէ ինչ կայ անոնց տակ, մենք որքան յոյները:

Ծնորհալի տաղերը չեմ գիտեր թէ երբեւա՞ծ են թէ ոչ, կամ թէ եկեղեցին ընդունա՞ծ է զանոնք իր ծիսադատարութեան մէջ: Փոքր կամ միջակ Ժաւալով կառոյցներ են անոնք զանազան սուրբերու, իմաստուններու, մարգարէներու նուիրուած: Շնչաւորէն դաւանաբանական, յուզումով որոշ մասով մը, միշտ քաղցրանուազ ներդաշնակութեամբ քերթուածներ են անոնք, որոնց մէջ առնուաղն հայ լեզուին փափկութիւնը, թախծազին շնորհը կը յանձնեմ ձեր ուշադրութեան ու գուրգուրանքին: Անոնց մէջ է իսկական գոհար մը, Ս. Հռիփսիմէի նուիրուած, որ ճշմարիտ քերթուած մըն է:

Մնացորդ — Ուշագրաւ է որ Ս. Կոյսիկն ունի իր «քերթողութիւնը» — այդ անունով քերթուած մը ունի — չի հասնիր մեր մեծացուցններուն շքեղութեանը, Իբ-

րև եղելութիւնն է որ կ'արձանագրեմ ասիկա հոս: Նարեկացիի գրչէն ելած ամէնէն գեղեցիկ ողբը նուիրուած է Ս. Կոյսիկ, պարագան ձեր ուշադրութեան յանձնելով՝ ձեզ կը ձգեմ եղբայրացութիւն հանդի առկէ:

Գնմանը, Վարդապետի, Ծննդեան Նրբերուած շարականներուն գնացքը ունի, քիչ մը միջին լեզուով, աստուածարանութեամբ զրահաւոր, ուր կարծես երգելու տեղ կ'իմաստասիրէ: (Մեր եկեղեցիին մէջ Գնմանաւ անուին տակ հաւաքուած ուրիշ երգեր կաղմական տարբերութիւն ունին Ծնորհալի գանձերը, Մեզի կը յիշեցնեն աւելի աղօթքներ քան թէ երգեր, Ծնորհալի լեզուական ուժին և մտածման խտութեան ի գերբնական լաւագոյն փաստերն են այդ գանձերը: Գանձարաններուն մէջ Ծնորհալի անուան վերադրուած գանձեր կան թէ ոչ, չեմ գիտեր):

«Ուր Յիսիոյ» — Տաղաչափուած պատմութիւնն է Սեփսիոյ առման: Մեր պատմութեան մէջ մեծանամբաւ հատոր մը՝ բայց ուր Ծնորհալի տկարութիւններն են որ կը տրբապետեն: Բերթուածը զիւ մառնութեամբ է: Բաղաքը ինքզինքը կը ներկայացնէ բաղդատութեամբ Պոլսոյ, Եւրուսաղէմի եւալլին: Մօտաւորապէս 2500 տողի վրայ Ծնորհալի մեզի չէ կրցած թելադրել քաղաքին կործանումը այնպէս ինչպէս եղած ըլլալու էր անիկա իր ժամանակին, Փոքրեցէք Նեխիա անունը և դրէք ուզածնիդ: Պարունակութիւնը պիտի պատշաճէր ուրիշ ու և քաղաքի: Կը հասկցուի ինքնին թէ Ոսակիրներու պաշտպանութեան գծին անկունաքարը կաղմոյց այդ քաղաքը ունենալ արտակարգ արժէք իբրև կեդրոն յունա-ասորա-հայկական մշակութիւններուն, որուն վրայ այդ շրջանին աւելցած էր եւրոպականը, Ոսակիրներուն կողմէ գրաւմանը հետեւանքով: Արգարի քաղաքին հնախօսական, պատմագրական մեծ արժէքները այսօր իսկ կը զբաղեցնեն բոլոր մեծ արեւելագէտները: Գաղաքը հիմնադրուած կործանեցաւ, բոլոր եկեղեցիները եղան հողի հաւասար, հրկիզուեցան դիւանները, մորթուեցաւ ժողովուրդը: Իսլամութեան և քրիստոնէութեան այս զարնուրելի բախմանը մէջ հետախաղաղ կորսուեցաւ մանաւանդ ասորական մշակութիւն վերջին մնացորդներուն յիշատակը: Ի՜նչ թանկա-

գին փշրանք պիտի տար մեզի Շնորհալին, իբր ժամանակակից, մեզի ներկայացնելով լայնաքը յայնպէս ինչպէս որ էր անկէա Հաւելի ամիրային հոն խուսուսէն առաջ: Պարզուել ջրոնկագիրները խաչակիրներուն արշաւանքներուն, որոնք պատմած են ողբերգութիւնը, լեցուն են տիպարներու հրաշալիով, կեանքին նախնականութիւնով, հաւատքին ուսմանութեամբ որոնք իրարու հետ կը մրցին կարծես այդ առասպելական եղելութիւնները վճռական քանդակներու ձեով՝ կարելի գեղեցկութեամբ դարերուն յանձնելու համար: Անտիոքի առումը, 100 տարի առաջ, ծնունդ է տուած գրոյցներու որոնք քով կը գործածուին իլիականի անմահ էջերը, Սեդեփոյ ողորդ չուքը իսկ չէ իրականութեան:

Տաղաշափութիւնը, լեզուն, կ'իյնան նոյն մեղադրանքին տակ: Արդէն գրեքը խնդրուածք մըն է, և իբրև այդ, ըլլալու տեղ իրականութեան հաւատարմով վկայութիւնը, փորձ մը եղած է յանգերով ուրիշները զարմացնելու — դարուն գերագոյն մեղքը:

Չեմ խօսիր խրատներէն, որոնք ժամանակներ են աս ու ա մարդուն խնդրուածքով գրի ինկած ու կը փնասեն իր վարկին իբր բանաստեղծ:

Բ. Մերգալմ բանաստեղծութիւն. — Այս քիչ մը առատաբան տաղաշափին մեր նեղութիւնը, յուսախաբութիւնը բարեբախտ կերպով մը կը հակակշռուին սրբազան քերթող Շնորհալին: — Շարակնոց և ժամագիրի կը պարունակեն այդ քերթուածները: Ժամագիրի աղօթքներուն մէջ և մեր Մատթեոսի կարգերուն մէջ, կ'ենթադրեմ անպայման աղօթքներ, քարոզներ եղած ըլլան իր գրչէն: Որոպացուած ուսումնասիրութիւն մը դիւրութեամբ մէջտեղ պիտի հանէր այդ անանուն կառոյցներէն: Կ'ըսեմ գերաւ գի անոր ոճը առաջին իսկ ակնարկով ինքզինքը մասնող նկարագիր մը ունի:

Սրգեւ. — Մեր ժամագրքին անկորնչելի գործարներն են անոնք, կը խորհիմ թէ բառին չափ եղանակը խանդավառած է այս պատմական հայրապետի Աւանդութիւնը կը պատմէ թէ Հռոմէական բերդապահները հեթանոսական անվայել երգերով կը լուսացնէին իրենց հակուսի ժամերը: Շնորհալի այդ ազեղ սովորութեան գիմակալ՝ յօրի-

նած է իր հանելուկները, բայց մանաւանդ գիշերային ժամու իր երգերը, «Յիսեպոսա», «Աւալոս Լուսոյ», եւայլն: Սաղմոսներէն զխոշր բայց զանոնք որոշ խոտիթեամբ և զգայնութեամբ գերազանցող տաղեր են այդ երգերը: Անոնց վրայ զբական դատում մը անտեղի է, տրուած ըլլալով 7-8 հարիւր տարիները որ կը պաշտպանեն զանոնք մեր անգիտակցութեանը խորը: «Աւալոս Լուսոյ», «Աւալաին Ամեմայն»ը, բանաստեղծութենէ աւելի բաներ են. անոնք մեր հոգիին տարրերն են: Այդ երգերէն անոնք որ մասնաւոր օրերու և տօներու և ժամապաշտութեանց կը պատշաճին կամ պահուն կը գործածուին կը կրեն մասնակի որքան ընդհանուր կնիքներ: Ինծի անծանօթ է յոյն և լատին Liturgie-ն որպէսզի արտօնեմ ինծի ազգեցութիւններ, նախատիպեր ենթադրել Շնորհալիի այս կարգի քերթուածներուն համար: «Այսօր Աճառ»ը, «Արարչական»ներու շարքը, «Աստուած Աճեղ»ը, «Նորոգող»ը, պատմական որոշ տարրութեամբ, աստուածաբանական որոշ բարեխառնութեամբ, Հին և Նոր Կտակարաններու լոյսով լուսաւոր, Յիսուսի աստուածութեանը և Ս. Հոգիի շնորհին կարելի քաղցրութիւնով թրթռագին այդ քերթուածները, — ընդհանրական մասը անոնց — նոյն ատեն տարօրէն մասնաւոր միջնադարեան հայ հոգիի որոշ կնիքով և Պառլամենի հայրապետներու որոշ հոգեբանութեամբ՝ զոհարներ են, որոնք ժամանակին մէջ փոխանակ հիննալու, այսօր մեզի կը թուին բիրեղակերպ անվերածելի գեղեցկութիւններ: Պարտաւոր եմ խօսիլ Արեւազալի, Խաղաղականի, Ճաշու ժամերուն այն մէկ երկու շատ խորունկ, մարդկային իրականութեամբ յօրնուաններուն մասին որոնք ամբողջ հայ բանաստեղծութեան մէջ իբր ներշնչում, թուրք, ծայրահասկ հեշտանք, մասնական փայլակ առ նոյն ատեն մեր սրտին խօսող անմոռանալի ճիշտ են այս ժողովուրդին: Անոնց մէջ կայ մեր միջին դարը, մեր գերութիւնը, մեր անմահ երազանքը, մեր հայութիւնը, արեւելեան քաղցրութիւնը ու ինչ որ այս ժողովուրդը ազատեւ է՝ իր հոգեզէն անհուն պայծառութիւնը: Թող չըթուին չափազանց սա վերագրումները արգիւնքի մը առջև որ քանի մը եկեղեցական երգերունն է այս անունին առիթով: Փո-

ԲԱՆՆՍԻՐԱԿԱՆ

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ո Ց

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԻՍ ԿԱՂԱԲՆ ՈՒ ՄԻՋՆԱԲԵՐՈՂ

(Երևանի միջին դպրոցի 1944 թվականի էջ 78)

Սմբատ, սակայն, իշխաններին ոմանք, ինչպես նաև կաթողիկոսը մոլորեցուց, իրենց թագաւորին հանդէպ տածած օրինաւոր հաւատարմութենէն եւ այսպէսով՝ զահր բռնագրաւեց: Ժամանակակից գրող մը այսպէս կը պատմէ յափշտակիչ Սմբատի Օձուժը Ս. Սոփրակի մէջ 1296ին:

«Սքանչելի մայրաքաղաքին մէջ ժողովուրդեան արեւակից որդիներն ու իշխանները, ուրիշ իշխաններու ինչպէս նաեւ աղետալեան դասուն եւ ժողովուրդի առաջաւորներու հետ միասին, Յայտնութեան տօնն էր: Պատարադիւր՝ Գրիգոր կաթողիկոս՝ չատ մը եպիսկոպոսներու եւ բոլոր եւ-

ղովուրդի մը հողին կ'աղբերանայ հոն ուր ամէնէն աւելի անկազկանք է ան: Ոմանցը պիտի կերպարէ ինքզինքը կոհի երգերուն վրայ: Ոմանցը՝ մոլեռանդութեան վրայ, ուրիշներունը՝ դրամի եւ փառքի վրայ: Հայ հողիին համեստութիւնը, երկնայնութիւնը, հայ անուշիկ միութիւնը, մեր երգերուն չարպաթը, ու մեր լեռներուն, մեր դաշտերուն մեղամօտ, մեղմէ բլրիտը հրապոյրը, մեր արտմութիւնը, մեր խորունկ շէնութիւնը մեր մէջ, մեր զգայնութեան ամբողջ սարուածը, մեր երկինքը, ու ինչ որ իբր կեանքը դրուած է մեր ուսերուն օրուան չարքերն ընդմէջէն, ու ինչ որ իբրեւ երգիք դրօշակ, իբրեւ Լուսաւորչի կանթեղ, մեր լեռներէն արձագանգը է, ծառաներ է մեր վրայ: Շնորհալիի երգերը կուտան այդ ամէնը: Զեմ՝ դատեր «Հաւատով եղութիւնը, այն ատորեմն յստակ է հոն ամէն բան: Կը իշխենեմ ձեզի հիացումը զոր այդ աղօթքին թարգմանութիւնը ըստեղծած է միջնադարին հոգեւոր գրականութեան մէջ: Հայ ժողովուրդը քիչ անգամ այսքան յստակ, այսքան իրաւ ու ամուր կերպով իր հողիին երկինքը աշխարհայնացուցած է:

(Երանախիւն)

Թ. ՕՇԱԿԱՆ

կեղեցականներու օգնութեամբ, թափօրով պտտուց Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Աջը եւ Աւետարանի սրբազան գիրքերը: յետոյ ձեռքերը Սմբատի գլխուն վրայ գնելով, անոր թագաւորական տիտղոս տուաւ եւ օծեց զայն: Բոլոր ներկայները ծափող լուսնային արարողութիւնը եւ իւրաքանչիւրը իր աստիճանին համեմատ հրճուեցաւ: Թող Տէրը պահպանէ Սմբատը մեզի համար խաղաղութեամբ եւ երկար տարիներ եւ միշտ յաղթական մեր Տէր Յիսուս Գրիստոսի Սալին թշնամիներուն հանդէպը:

Երբ Հեթում եւ Թորոս Կիլիկիա վերադարձան յափշտակիչը վաճակեց զիրենք եւ կրէն: Անոնք զիմեցին Սկիւթացուց Գանդու խանի օգնութեան, բայց սա թէ է անուանապէս միայն դաշնակից էր Հեթումի: Սմբատ մեծ կաշառք տուած է իրեն որպէս զի խզէր դաշինքը, որով երկու եղբայրները, Հեթում եւ Թորոս, ձերբակալել տուաւ եւ յաջորդաբար բանտարկեց Մոլեւանի եւ Բարձրբերդի մէջ՝ ուր Հեթում իր աշխարհէն զրկուեցաւ եւ Թորոս ալ խեղդամահ եղաւ: Դժբախտաբար այսօր յայտնի չէ տեղը Բարձրբերդի եւ Մոլեւանի: Բարձրբերդ՝ որ օրուան թագաւորին հօրը պաշտօնական նստավայրը դարձաւ, յամենայն դէպս կը գտնուէր Սիս քաղաքին հիւսիս արեւմուտքը: Այդ անունը կրող գիւղը՝ որ հաւանաբար բերդին ստորոտն էր, ճանչցուած էր եւ բնակիչի էր ԺԼ: Գորուն եւ լքուեցաւ միայն այդ շրջանին մէջ նոյն դարուն տեղի ունեցած յաճախակի ասպատակութեանց պատճառով: Մոլեւան բերդը Բարձրբերդի արեւմուտքը կ'իյնար եւ Թերեզ պէտք է նոյն անունին տակ փնտռել զայն Գորուն գետին լեռնոտ արկին մէջ, մինչ Բարձրբերդը կրնայ եղած ըլլալ Զամադոս գետի ձորին մէջ:

Կոստանդին, Սմբատի ուրիշ մէկ եղբայրը, կատարուած բարբարոսութիւններէն սարսափաւոր, բանակ մը կազմեց եւ յարձակեցաւ յափշտակչին վրայ Սիսի տափաստաններուն մէջ՝ ուր վճռական պարտութեան մասնեց զայն: Այն ատեն Կոստանդին բանտարկել տուաւ Սմբատը Մոլեւանի բանտին մէջ՝ ուր Հեթում արգելափակուած էր եւ ստանձնեց հաւաքակազման ղեկը ի հաշիւ ողբացեալ եղբօրը: Երկու տարի վերջ Հեթում հրաջքով վերստացաւ

իր տեսողութիւնը և իր հպատակները 1300-ին զինքը ստիպեցին որ կրկին գահ բարձրանայ, երբ Մմբատը վերահաստատուելու գաւազնուրութեան մը մէջ Կոստանդին բռնուեցաւ, Հեթում երկուքն ալ իր թագաւորութեան սահմաններէն դուրս վտարեց, Հեթում 1305-ին դարձեալ հրաժարեցաւ, տեղը եղբորորդուն՝ Լեոն Գ. Ի տալու համար, քայքայ ինչպէս որ յիշեցի բերդը նկարագրածս աստի, հորեղբայր և եղբորորդի երկուքն ալ նենգութեամբ 1308-ին Անաւարդայի մէջ մահուան դատապարտուեցան Սկիւթացուց պետ Պիլարդուի ձեռքով։ Յետոյ ան ջանաց ստանձնել վերին իշխանութիւնը, բայց Օշին, Հեթումի ու ընդ մէկ եղբայրը, Բարազորէն հասաւ Սոոյ վանքը, ի մի հաւաքեց իշխաններն ու զինուորներու մեծ բազմութիւն մը, յաղթեց թշնամիին և երկրէն դուրս վտարեց զայն։ Օշին գահ բարձրացաւ 1308-ին և իշխեց մինչև 1320։

Մօտաւորապէս կէս դար վերջ, շարք մը նուազ կարեւոր դէպքերէ յետոյ, մայրաքաղաքին և կամ աւելի Հայկական Կիլիկիան թագաւորութեան տազնապի օրերը մօտեցան։ Ըստ Չամչեանի, Կոստանդին մեծաւ 1363-ին, ա՛յն տարին որ վկայեց ինքն իր մէջ բաժնուած թագաւորութեան մը։ Նախանձէ և փառասիրութենէ դիտուած և շարունակական զգոտութիւններու մէջ, հայ պետեր չգիտէին վիճակ մը ունէին, ինչ որ, կը կարծուի, երկու տարուան համար միջթագաւորութիւն (interregnum) մը մեջտեղ բերաւ, երբ բազմաթիւ թշնամիները, առանց դիմադրութեան, կրցին երկիրը աւերել։ Պէտք է նշել որ Եգիպտոսի Մեմլուք Սուլթաններուն արդէն անողոք թշնամութիւնը ա՛լ աւելի արծարծեցաւ Լուսինեան գերդաստանի հայ թագաւորներուն հետեւած արտաքին քաղաքականութեան պատճառով։ Ասոնք գահը գրաւեցին իրենց առաջին թագաւորին իշխանութենէն սկսեալ, 1342-ին, մինչև Ռուբինեան իշխանութեան վերջնական անկումը։ Հայ Լուսաւորչական եկեղեցւոյ ղաւանութիւնները Հռոմին հետ համաձայնելու իրենց յարատեւ ջանքերով, շատ բնականօրէն իրենց վրայ հրաւիրեցին իրենց հպատակներէն շատերուն ծայրայեղ ոյր զգացումը։ Ասկէ զատ պապականութեան միջոցաւ շա-

րունակ եւրոպական պետութիւններու օգնութիւնն ու միջմատութիւնը հետապնդելով և իրենց նպատակին հասնելու համար շարունակական դաւեր ծրագրելով, շատ բնական էր որ, հակառակ իրենց զէմ եղած բողոքներուն, լուրջ հանգամանք մը տրուէր խնդրին ու զբո՛ւն վերինք հարստահարողները՝ որպէսզի վճռէին վերջնականապէս ջնջելու միջնադարեան այս փոքրիկ թագաւորութիւնը, որ հակառակ իր գրացիներուն կողմէ նշմարելուած յաւատեալ յարձակումներուն և հակառակ բիւզանդական ուժերու զէմ տարուած երկարատեւ կռիւններու, այնքան վճռականօրէն պահած էին կարեւոր ստորեւանի անկախութիւն մը մօտաւորապէս երեք դարու տեւողութեամբ։ Ճիշտ է որ Հեկդա խանի և իր յաջորդներուն կատարած արշաւանքներու երկիւղէն, Հայոց թագաւոր Հեթում Ա. 1243-ին Սկիւթացիներու հետ Սեբաստիոյ մէջ անուանական բարեկամութիւն մը ապահովեց, բայց այս անգամ անողոք եղաւ Եգիպտոսի Սուլթաններուն տուած ջարդերը կանխել, որով Հայերը, ինչպէս որ պատմութիւնը կը փաստէ, փոթորիկին զէմ պայքարելու մէջ անօգնական մնացին ու նոյնիսկ իրենց դաշնակիցները թշնամիին միացան զինեալ ուժերով։

Հայ թագաւորներէն վերջինին, Լեոն Զ. (կամ ըստ կարգ մը անձերու՝ Լեոն Ե.), հիւնդերդը այդ անունով իրապէս ձեռնադրուած թագաւորներէն, և վեցերորդը՝ Ռուբինեան իշխանութեան օրով այդ անունը կրող հայ իշխաններէն) մասին մեծ երկդիմութիւն կար։ Ըստ Չամչեանի տեղեկագրութեան, վերը յիշուած երկու տարուան միջիշխանութենէն վերջ, թէ՛ Հայերուն և թէ՛ լատիններուն հետ կապակցութիւն ունեցող Լեոն Լուսինեան գահը բարձրացուցին 1365-ին վերոյիշեալ տիտղոսով և Սիւ Քաղաքի մայր եկեղեցիին մէջ թագաւոր օծուեցաւ։ Ըստ Հայր Արշակի, Կոստանդին գահը գրաւեց մինչև 1373, երբ ան մեծաւ կամ սպանուեցաւ, բայց ան կ'ընդունի թէ Հայ Կիլիկիան թագաւորութեան պատմութեան այս շրջանը խաւարով մը պատած է։ Հայր Չամչեանի կարծիքը հաւանաբար ճիշտ է, և ըստ իր 1711-ի գրքին, Եգիպտոսացւոյ Կիլիկիոյ վրայ կատարած աւելի կատաղի յարձակման իբր

արդիւնք եղած սովի մը միջոցին կապոց մը հացահատիկը մայրաքաղաքին մէջ կը ծախսուէր 500 արծաթի, Լեւոն Թազաւոր երբ կը ջանար վանել ասպատակներու խռովները, ծանր կերպով վիրաւորուեցաւ և ստիպուեցաւ փախչիլ լեւոնները՝ կեանքը ապահովելու համար, ուր մի քանի տարի մնաց: Հայերը, երկար և ապարդիւն փնտռուեցներէ վերջ, ենթադրելով որ իրենց թագաւորը անհետացած էր, որոշեցին աւանոր տեղ ընտրել Սաքսոն թագաւորական ընտանիքի շառաւիղէն՝ Պրուսսիկէի գուքս՝ Ոթֆոնը, և զայն ամուսնացնել իրենց Մարիամ Թագուհիին հետ: Երբ Սօֆիայի մէջ կատարելիք հարսանեկան տօնակատարութեանց պատրաստութիւնները լրացան՝ թագաւորը յանկարծ տեսնուեցաւ իրենց մէջ, անսահման ուրախութիւն պատճառելով: Ան հրաշքով կտրած անցած էր լեւոնային կիրճերը՝ ուր 1374ին իրենց վերջին արշաւանքը սկսող Մեմլուք ուժերը կը հսկէին:

Հայր Ալիշան կը պատմէ թէ, ինչպէս ըսինք, Կոստանդին գահը գրաւեց մինչեւ 1373: Յաջորդ մը չնշանակելուն համար, այս չըմտնին երկիրը ենթարկուեցաւ ներքին անյոյս տագնապի մը, երբ Լեւոն մայրաքաղաքին մօտեցող եգիպտական և ըսկիւթական ուժերը հրաշքով թակարդելէ վերջ, երևան ելան: Հայր Ալիշան այսպէս կը նկարագրէ հայ կրիկեան թագաւորութեան վերջին մեծաշուք հանդիսութիւնները Սիս քաղաքին մէջ. — «Կաթողիկոսին կ'ընկերանային», կը պատմէ ան, բոլոր եկեղեցականները և անոր առջևէն կ'երթային ազնուական դասն ու ժողովուրդը. այսպէս երգերով և նուազներով Լեւոնը առաջնորդեցին իր փառաւոր կերպով զարդարուած մայրաքաղաքը: Ճիշտ առեւին հասաւ ան, որովհետեւ Կոստանդինի մահէն վերջ (1373, Ապրիլ) ոմանք իրենք զիրենք զտնելով առանց պետի և անխիտան վիճակի մը մէջ, կը խորհէին երկիրը թողուլ եգիպտացւոց: Մի քանի օր վերջ Լեւոն հաւաքեց 150 արի ասպետներ և զրկեց ծովեզերք՝ որպէսզի ետ կանչեն իր կիներն ու մայրը: Այս ասպետները վարպետութեամբ յաջողեցան. նախ զանոնք տարին Անաւարդաւ և ապա՝ Սիս: Միծ բազմուած թեան մը ընկերակցութեամբ Լեւոն զիրենք գիւմարեւելու եկաւ և սքանչելի տօնակա-

տարութիւն մը կազմակերպեց անոնց քաղաքը մտնելուն առիթով: Երկու ամիս վերջ (Սեպտ. 24) Ս. Սոֆիայի մեծ եկեղեցին մէջ թագաւորական օծում ասացան նախ լատին ծէսով եւ ապա կաթողիկոսին ձեռքով՝ հայկական արարողութեան համաձայն, ու մեծ հանդեսով թագաւոր և թագուհի հռչակուեցան:

Բայց աւա՜ղ, իշխաններուն անխուսափելի գտնութեանց պատճառաւ, այս ուրախ տօնակատարութեանց անմիջապէս յաջորդեցին տխուր դէպքեր: Ոմանք, թագաւորն ալ մէջն ըլլալով, կ'ուզէին ամեն զնով պաշտպանել Սիս քաղաքը. իսկ ուրիշներ կ'ուզէին Եգիպտացւոց յանձնել զայն: Այս վերջինները, մի քանի տարիէ ի վեր տէր գարձած էին Կիլիկիոյ տափառ տաններուն, և հեռուէն իրենց հրամանին տակ առած էին մայրաքաղաքին մուտքն ու հլքը: Արդէն դաշինք մը կնքած էին որ կ'արտօնէր քաղաքին անհրաժեշտ պաշարներուն մուտքը: Պայմանաւ որ բնակիչները տուրքը վճարէին: Մինչ Լեւոն այս դաշինքին միջոցաւ կը ջանար ինքզինքը թագաւոր ընդունել տալ եգիպտացի երկու պետերու՝ Դաւիթ Պէկի և Ապու Պէքիի կողմէ, դաւաճաններ գրգռեցին Դաւիթը թագաւորին դէմ, խաբելով և հաւատացնելով որ այդպէսով ինքզինքնին թակարդի մէջ կը գնէին:

Թարգմանեց

ԱՐՏԱԽԱՅԴ ԱՐՔԵՊՈՍԿՈՊՈՍ

(Շարձանկել)

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՈՒՐԵՄՆ ԴՈՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾ ԻՄ...

Գլուխն հակած, ո՛ւր գիշեր, եղաւ ինչպէս ան յանախ,
 Իմ այդ պզտիկ բարեկամն, ո՛վ իմ Աստուած՝ մի՛ս մինակ,
 Այդպէս, ինչո՞ւ կը դողայ...:

Աչքերն անոր դարձած սառ, ինչպէս աչքերն արձանին
 Ուր պատանաւորած է հոգին իր հասակովն արեւնի,
 Սիրոյ մը մէջ, մի՛ս գաղտնի...:

Բայց վաղը դուրս պիտի գայ երբ բառերով ցի՛ր ու ցա՛ն,
 Ծորումներովն իր ցաւի՝ սի՛րս մը՝ մի՛նակ, անպաշտպան,
 — Գուցէ մորէ՛ն չհասկընան... — :

Հանչնան ի՛նչպէս իր հոգին պիտի մարդիկ երբ կարդան,
 Գիծերուն դէմ, ո՞վ գիտէ, փորձել ուզեն երբ կենալ,
 Դիտեն... յետոյ հեռանան...:

Բայց Դո՛ւն էիր որ եկար իմ բարեկամ պըզտիկին.
 Ինչպէս հիմա ալ կուգաս, իբրեւ շրմու՛րն ի վերուս,
 Հոգւոյն հողէն ալ ծաղկիլ...:

Ուրեմըն Դո՛ւն, Աստուած իմ, քեզմէ եկած այդ հունսին,
 Քեզի՛ դարձող այս սիրոյն, օ՛հ, մի՛ս եղիր ծոց մը ճա՛մ,
 Ու չըթողո՛ւս ան մեռնի...:

1945, Երուսաղեմ

ԱՇՏԻՇԱՏ

ՄԵՌԵԱԼ ԾՈՎ...

ՀԱՅՐ ԹՈՐԳՈՍԻՆ

Վաճակամի մը պէս կոյս, եւ կոյսի պէս ինքնամիտի,
Կը բացուիս մեղմ՝ աչքերուս, սենեակիդ մէջ դուն միմակ,
Անապասի արեւհար հոս մը մտած ավերուդ:

Աղմ ու հրդեհն ամէն օր կը հալածեն կեանքը հոն.
Գիտե՞մ մարդիկ վստահիլ քու ջուրերուդ ծանօրօր...
Դուն լըջութիւն կը շրջես պատմութեանդ կապագոր...

Բայց քայքայուիս ու ջղուս, կը ժրխես ինքդ յանկարծ
Ծանր կապոյտը դէմիդ, կենսոսելու հետամուտ.
Կուգայ պատկերը ծերին որ կ'ուզէ կեանք մը տկուտ...:

Հի՛ն Ծով՝ դուն խենթ ու մըռայլ, յիշէ՛, կեանքին թէ փոխան
Որ մեռցուցած են քու մէջ, դուն՝ հանգային եւ հարուստ,
Հըմուտ բըժիշկն եւ մարդոց, որոնք հիւանդ՝ քեզ կուգան...:

1943

Ա.Ն.ԵԼ. (*)

(*) Արձանագրած ըլլալու համար միայն:

«Արեւ»-ի 19 Ապրիլ 1945-ի մէջ, Բ. Կ. ստորագրութիւն մը, Հայ Եկեղեցւոյ Բարեկարգութեան մասին իր Անկախ Կարծիքներուն՝ առիթով, ժողովուրդին հետ հարապակեաց Զօրութեան հետ հարապակեաց վերադարձին վերադարձին լսել, ի հաշիւ չմտնուած կարգ մը զգացումներու:

Կը յայտնենք նախ, թէ Ա.Ն.ԵԼ.՝ չէ՛ ստորագրութիւնը «Յուսատեան» վանքին վարդապետի մը», ինչպէս կը կարծէ Բ. Կ. իր Անկախ Կարծիքներուն մէջ:

Ու յետոյ՝ կը կասկածիմք Բ. Կ. ի հերքութեան հաղորդ կարեւոր ըլլալու շնորհիւ. եւ այս՝ փաստերու չի կարօտի:

ՍԻՐՈՅ ԶԱՇ

Լ. ԶԱՐԵԶԻՆ

Մայրավանքի հի՛ն, մարմա՛ր սեղաններէն, այս գիւեւր,
Նոր արբեցում մը սրտում լեցուեւ աչկեսւ է մինչեւ :
Նահապետ Տան պատկերով՝ ալեւոր պետն ալ բազմեւ
Զուկըներովն իր մատղաւ, պապերուն շունչն իր վերեւ... :

Ի՛նչ արբեցում՝ դարձող ետ, գիւեւներէն այն հեռու,
Ուր մօտ՝ սրտերն էին մեր քիչ մ'աւելի իրարու,
Ու տա՛հ՝ գինին սեղանին՝ բո՛ւխ մեր մատաղ արիւնին,
Եւ հացը մեր՝ պապերի՛ն՝ խաղաղութի՛ւն, օրհնութի՛ւն...

Տակաւ թելերը ամէն հոգիներուն մեր նրկուն,
Կը զգան անցնիլը հովին՝ քաղցըր, նըման անցեալէն
Յառնող ներսի ձայներու, յո՛րդ՝ ինչպէս կեանք մը բեղուն,

Հողին, ջուրին, լեռներուն, մեր նախնեաց փառքն երգելէն... :
Ես արեղայ, ու սրտում, կ'ուզեմ նորէն արբենալ
Այն հոգիով որ իմն էր, եւ զոր հիմա չունիմ ա՛լ... :

Ես արեղայ, ու բեկուն, կ'ուզեմ նորէն արբենալ... :

11 Մարտ 1945

ՇԷՆ-ՄԱՀ

ԳՐԱԴՐՈՍՍԵԿԱՆՆԵ

ՅՈՒՆԴՅՈՒ ԱՌԵՐԵԿԱՆՆԵ

Ա. ԾԱՌՈՒԿԵԱՆ, 1945, ՀԱԼԷՊ

Մասնաւոր ուշադրութեան արժանի է Մառուկեանի այս «բուլղոքը», ուղղուած իր հայրենաքանակ եղբոր՝ Արսլիին, այս վերջնոյն մէկ քերթուածին առիթով: Ձենք անգրագաւոր միակտուր ուրացման եւ խանդավառ պաշտպանութեան փաստերուն, որոնք մարմինը կը կազմեն Մառուկեանի քերթուածին, վասնզի այս գիրքը ունի անգրագարձ անոնցմէ վեր ուրիշ գեղեցկութեանց, — բանաստեղծի վաւերական խառնուածքի մը, համայնական զգացման մը հաստատ կշիռին, և ասոնք արուեստին բարձրացնող իրական արժանիքին:

Ինչ կերպ ալ ուզեն մտածել մարդիկ, զրօշներու գոյներէն եւ վարդապետական հրամայականներէն վեր՝ կայ Հայրենի հողը եւ անոր կապուած դարաւոր արեւոտ եւ սուրբ անցեալը, որ իր ներկայի սրտառուչ իրականութեամբ ամանանդ, չի կրնար չխանդավառել Սփիւռքի մշուշներուն մէջ հիւժող հայրենակարօտ հայուքիւնը:

Պանդուխտ Սփիւռքի Հայրենաբաղձ կաթորը, չհասկցուած ու մոռցուած ըլլալու ճիւղ կայ այդ զրբոյիկին մէջ, ինչ որ ալ ուզեն ըսել Հայրենիքը և անոր զգացումը մենաշնորհի վերածողները: Հեղինակը այդ զգացումն է որ կը ջանայ կերպադրել, եւ այդ ոգիին շնորհն է այն տաք և անուշ մթնոլորտը որ կայ այդ վկայաթուղթին մէջ, ամէն հայու համահաւասար խօսող:

Սիւմալթոյի Սուրբ Մեսրոպին շատ հաւանական է որ պակսէր այն անդիմադրելի լուսնը եւ քանդակ գեղեցկութիւնը, եթէ գրուած ըլլար հպարտութեանը մէջէն ըստորանկեալ ժողովուրդի մը, որ 1913ին Հայ Նշանագրերու գիւտի 1500 ամեակին մէջ՝ իր կոխկրտուած մեծութիւնը կ'ուզէր վերթալտաբարել:

Մառուկեանի բրուլղոքը այսօրուան հայրենակարօտ Սփիւռքի ճիւղն է, և շատ բնական է որ մեզ յուզէ իր պայմանադրական փաստերէն վեր զգացումներով, իբրեւ

ժամանակի մը հարազատ զգայնութիւնը յայտնաբերող վաւերագիրը:

Ընդհանուր գրականութեանց պատմութեան մէջ, հանդիսական կամ աւելի ճիշտը պարագայական որակուած (poésie de parade) քերթողական այս սեռը վաղուց կորսնցուցած է իր կշիռը, երբ մեր օրերու մըշակոյթը, համայնական յուզումներուն իբր աղբիւր՝ կ'ախորժի գործածել քերթուածէ զուրս միջոցներ: Կանխող դարուն գրական մեծ շարժումը՝ Romantisme, իր ամէնէն որակաւոր աշխատանքներուն գրիչովը [Հիւլիօ, Լամարթին, Պայրն, յիշելու համար զ[խաւորները], մեզի տուաւ որոշ յաղողուած քներ, ուր դժուար չէ ձեռով մը հաստատել հին Հելլէն մշակոյթին մէջ դիտուած սխրագին արդիւնքները: Պիմդար իր լայն ժողովրդականութիւնը կը պարտի նման յաղթագութեանց: Արեւմտահայ գրականութեան մէջ հայրենասիրական երգերը տեսակ մը Նախատիպը կը կազմեն այս հանդիսական բանաստեղծութեան: Ճարեր բան պիտի չըլլար նոյն պայմաններն ու նոյն արդիւնքները տեսնել «թուրիստ Սրեան» քերթուածին թէ՛ հեղինակին՝ և թէ՛ զայն ընդունող, վայելող, հայրենաբաղձ գանգաւածներուն փոխ յարաբերութեանց մէջ: Անշուշտ կարելի է գուշակել ծանր վտանգը որ կ'ապառնայ նման քերթուածներուն, ամէն անգամ որ բարեխառնութիւնները գալիս անան, ազօտին, փոխուին, իւրկոյի Les châtements ունի հատուածներ որոնք տակաւին կը պահեն իրենց ջերմութիւնը, և Սիւմալթոյի Ս. Մեսրոպը այսօր ալ մեզ կը համակէ խանդավառութենէն զուրս ուրիշ յուզումներով: Տուեալներն ունիք հաստատուել թէ քառորդ դար վերջ, երբ Սփիւռքի գերագոյն տաքնապը գտած ըլլայ իր լուծումը, «թուրիստ Սրեան» պիտի կրնայ պահել իր ներկայ ջերմութեան որոշ մէկ մասը: աստիկ հայ գրականութեան շահը եւ Մառուկեանի տաղանդի վաւերական արտայայտութիւնը պիտի ըլլար անտարակոյս:

Ըսինք թէ զուրս ենք իր մասին եղած թեր և դժմ գաղափարական արտայայտութիւններէն, որոնք յաճախ վերաբերումներ են, այս ու այն ազգայնեան ծնունդ: Իրական խառնուածքները կը պարտադրին ի վերջոյ իրենք գիրենք, իբրեւ տարբերա-

յին ու համայնական բխումի մը ինքնեկ կերպարանքը: Թեր և դէմ վերագրումներ այդ կերպարանքը աւելի յստակ ու կարկառուն ընկու կը ծառայեն միայն: Մառուկեան, իր տաղանդին ու արուեստին զուգահեռ, ունի խառնուածք, տաք ու հաղորդական, որ նոր սերունդի ամէնէն համակրիչի, աւելնոտ, ջղուտ ինչպէս ըզգայուն յորինողը կ'ընէ զինքը: Եւ արդէն առանց այդ խառնուածքին կարելի չէ ըմբռնել վաւերական գրագէտը:

Ետնապատերազմեան մեր բոլոր քերթողներուն մօտ զգալի պակասը այդ խառնուածքն է: Զարգացում, ճաշակ, արուեստի որոշ հասկացողութիւն չպակսեցաւ չառերու, սակայն հազուադիւսորէն խառնուածք զոր ի յայտ կը բերէ Մառուկեան, գրեթէ իր բոլոր գրուածքներուն մէջ, այլապէս հաւասար Շահնուրին, որ իր կարգին, այս սերունդի վաւերական խառնուածքներին մին է անտարակոյս:

Շնորհիւ այս խառնուածքին, թուղթ առ Երեան՝ կը դադրի ըլլալէ միայն կըշուուած արուեստին խօսքն ու Սփիւռքի սրտառու ըզգանքը, և կը դառնայ վերկայութիւն մը՝ շատ բացառիկ զգայնութիւնէ մը:

Մառուկեան յաջողած է խուսափիլ վերեւ ակնարկուած վտանգէն, շնորհիւ իր նիւթին և տաղանդին: Փաստարկութիւններէ և ընդզուգումներէ աւելի՝ ջանացած է անարդար վերագրումը մարդկորէն հաշտեցնելու աւելի մեծ անարդարութիւններու հետ: Մառուկեան զաւակն է ժողովուրդի մը որ ամէնէն ահաւոր անարդարութեան զոհը եղաւ, եւ այդ անարդարութիւնը Սփիւռքը տակաւին քաղցկեղի մը պէս կը կրէ իր հոգիին խորը: Ի՞նչ դժնդակ ճակատադիր, որպէսզի նոյն այդ ցաւը մեր երիտասարդութիւնը տեսնէր արձակուած իր վրայ՝ իր իսկ եզրայններէն: Ահա գրքին սրտառու մասը, որ հեղինակը կը բարձրացնէ մեծ ու հեռահաս վերկայութեան մը: Մառուկեան չի հայհոյեր, այլ կ'օրհնէ:

Թուղթ առ Երեան՝ը ապահովաբար արժէք մը և յաւելում մըն է յետնապատերազմեան Սփիւռքի մեր գրականութեանը մէջ: Մէկէ աւելի են առաքինութիւնները, որոնք արժանի կ'ընծայեն զայն մեր զենահատման: Զգացումի և արտայայտու-

թեան այն իւրայատուկ զերմութիւնը որ կայ մէկ ծայրէն միւս, քերթուածը կը զնէ բռնուած գնացքի մը մէջ: Հակառակ իր լայն ծաւալին, ընթերցողը կը մնայ շահուած քերթուածէն, շնորհիւ այս ներքին շահեկանութեան, ձգողութեան, որ իրեն կը կապէ ընթերցողը: Գրքոյկը թէ իր մասերով և թէ իր մարդկութեանը մէջ, հաղորդակամ է, այսինքն ամէն մարդուն և բառ իրենց հարազատ ու տաք դերով կը մատուցուին, գրագէտի բնածին խնամքին իբր արդիւնք: Նիւթի ջերմութեան և հաղորդականութեան կուգայ միանալ հոգեկան այն սերտ և սեռն թխմալով, որ ներքին վերկայութիւնն է հեղինակին: Հասկցուած ըլլալու տրամութիւնը և հայրենաբաղձութեան խռովքը, որոնք իրական մթնոլորտը կը կազմեն քերթուածին, ամէն տողի առջև հառաչանքներ արձակել տալու աստիճան, առանց սակայն զգայնոտ ըլլալու տրամութեան և հետեւութեան, հաստորը կը լեցնեն այն սրբազան կիրով, բռնկումով, շահումովը եթէ կ'ուզէք, զորս մեր ժողովուրդը բերքը չմոռցաւ երեան բերելէ, և կը պահէ տակաւին իր ներքը, իբր ոսկի կայակ ու ժառանգութիւն առհաւական գարերէ:

Թուղթ առ Երեան՝ թէ՛ իբր ո՞՞նք թէ՛ իբր զգացում, մեզի կը մատուցուի ի սեռին ամէնէն անուշ արժանիքներովը:

ԵՂՎԻԱՐԴ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷ

ԿԻՆԿԻՈՅ ՎԵՂԱՓԱՌ ՇԱՅՐԱՊԵՏԸ

ԱՍԵՆ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ՄԵՐ ՄԷՋ

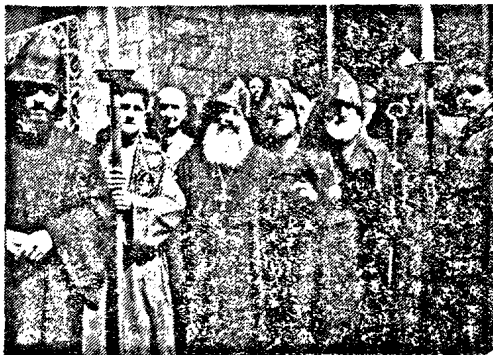
9 Մարտ 1945 Նուսադեմի Ս. Յակոբեանց Միաբանությունը եւ Հայ Հասարակությունը, ուսախուրբուն ունեցան իրենց մեջ ունենալու Նորին Վեհ. Կիրիկիոյ Լնօրեայ Կարդիկոս Տ. Գարեգին Արեւայ. Յովսէփեանը: Նորին Վեհափառութեան ժամանակ մենք օրեք առաջ, Ս. Արքու հասած էին արդեն Հայկական Հոգ. Տ. Զարեհ. Մ. Վրդ. Փա-

պեաները եւ բազմաթիւ ազգայիններ Նուսադեմի ու Նափային:

Նուսադեմի մեջ Միաբանությունը ու ժողովուրդը սրտառուչ ու խանդավառ դիմաւորում մը բրին: Պատրիարք Հայրը՝ Գեորգ. Տ. Կիրեղ Մ. Վրդ. Բարսեղեան, Նեղեղեղ դուռնէն ընդունեց Ն. Վեհափառութիւնը երբ այս վերջինը հրաշափառ քափօրով կ'առաջնորդուէր Նեղեղեղ, ժողովուրդի գնձութեան ու ծափերու մէջ: Անկէ առաջ կ'առաջնորդական կարգադրութեամբ, ի պատիւ Վեհափառին, ժամ մը ամբողջ դադրեցան երբեք երբեք հաղաղ գլխաւոր փողոցներուն վրայ, եւ ոսթիկաւորութիւնը աշաւուրջ հսկեց կարգապահութեան, առաջնորդելով Վեհափառը իր մուտքին:

Վեհափառ Ս. Յակոբայ Տաճարին բնէն իր շնորհակալութիւնը յայտնեց Պատրիարք Հօր, Միաբանութեան, օտար յարան, ուսանողներուն, կառավարութեան ներկայացուցիչներուն, որոնք փութացած էին այս մեծվայելուչ ընդունելութեան բերելու իրենց ալ սրագլին մասնակցութիւնը:

Սրտառուչ եւ սպաւորութիւնը երբ Վեհափառը Պատր. Հօր բերմամբ, «Ներք առ բացուին» երգով առաջնորդուեցան Պատրիարքաւոր: Ժողովուրդը ի սես այս պատկերին՝ ուժգին ծափահարեց: Պատրիարքաւորին դանիւնին

յայտնեց եւ Պր. Յ. Պապիկեան, Դամասկոսէն Գեորգ. Տ. Նիքիտէ Արեւայիսկոպոս Տոհմունցի եւ Պր. Նափուպեան, իբրեւ հրաւիրակներ Վեհափառին, Սիրիոյ եւ Լիբանանի գլխաւոր բնակիչներն:

Լիքսա կայարանէն Նորին Վեհ. դիմաւորեցին յանուն Պատրիարք Հօր եւ Միաբանութեան, Լուսարարապետ Հայրը, Տնօրէն Ժողովէն երկու անդամներ՝ Հոգ. Տ. Պարգեւ Վրդ. Վրթանէսեան եւ Հայրիկ Վրդ. Ասլանեան եւ Ս. Արքուոյս առաջ բարգման Հոգ. Տ. Գրիգոր Արք. Ոսկանեան: Ինչպէս նաեւ Գեորգ. Տ. Նիքիտէ Արեւայիսկոպոս Տոհմունցի, Գեորգ. Տ. Զարեհ Մ. Վրդ. Փայասլեան եւ Պր. Յ. Պապիկեան եւ Պր. Նափուպեան հրաւիրակները:

Նորին Վեհափառութիւնը դիմաւորելու փութացած էին նոյնպէս Նափային Հոգ. Տ. Տ. Բարգեհն, Արքուն եւ Կոմիթաս Վարդա-

մեջ Պատրիարք Հայրը բրաւ սրագլին եւ սպաւորիչ բարեգալութիւն իր խօսքը: «Մենք կը հաւատանք, բաւա, Շնորհազարդ Տէր, թէ Աստուած, ինչպէս միշտ, այս անգամ եւս իր յուսոյ դուռները բացաւ Կիրիկեցոց առջեւ, երբ դուք բացիք ձեր սրտի դուռները եւ ընդունեցիք անոնց սիրոյ եւ վստահութեան հրաւերը» բազմելու Մեծի Տանն Կիրիկիոյ պատմական Արքուն: Անոնք որ կը նանչանան Ձեզի, գիտեն թէ Արագածի կատարէն կախուած աւանդական կանքերին նման կանքեղ մըն է Ձեր հոգին Ազգին ու Նեղեղեղիին համար լոյս տուող: Եւ այդ ոգին երբ որ Ձեզ երկէ Կարսի լեռները մազցել կուտար, մեր հնգադարեան արժեքներուն այցելութեան կ'առաջնորդէր, եւ այսօր հակառակ օրերու տեսնութեան եւ դժուարութեանց կուգամ անգամ մը եւս Հայ ժողովուրդի հրաւերին:

Ահա թե ինչու, Վեհափառ Տեր, բոլոր Հայ սիրեցեր Ձեր ճամբուն վրայ, Ձեր զրխուն վերեւ սիրոյ յարգական կամարներ են կապեր — Նեղոսի ափերուն ֆոլ, անմահութեան կորողներուն առջեւ եւ այժմ հոս Անճամ Անեղին յաւիտեական կենաց Յոյսի կորողներուն առընթեր:

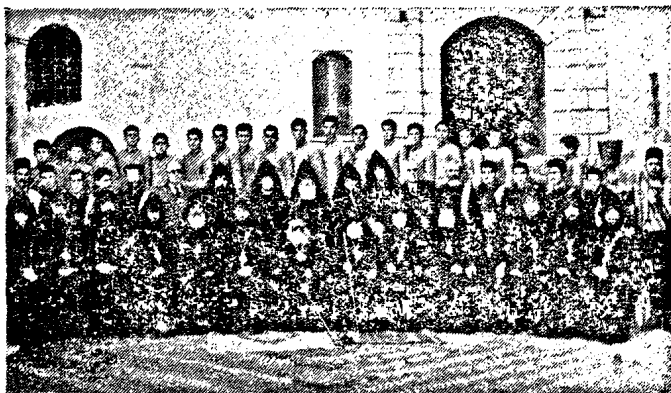
Այդ կորողները, ալը պիտի ըլլան աւելի բարձր ու գեղեցիկ Լիբանանի փեռերուն վրայ: Մենք Վեհ. Տեր մեր Սրբազան Ուխտի զաւակներով եւ ժողովուրդով ցնծագին կ'երգենք, ողջոյն ձեզի, յոյսի եւ յոյսի առաքեալ եւ Հայրապետ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, բարի ըլլայ ձեր գաղութը»:

Մարտ 11-ին, Ս. Յակոբայ Տանաթին մեջ ի ներկայութեան խումբ բազմութեան, Վե-

Հաստատութեան համար ընելով սրագին մաղրանքներ:

13 Մարտ Գե. կեսօրէ վերջ, Վեհափառը հրաւիրաւ մուտք գործեց ի Սուրբ Յարութիւն ի համբոյր եւ յուխ Ս. Գերեզմանին:

Վեհափառը Ս. Արթուր ժամանելէն ի վեր նուիրուեցաւ հել ի հել եւ անդադրում առ խառնակ: Պատշոնական այցելութիւններէ եւ պատրաստութիւններէն դուրս, օրում ամենամեծ մասը անցուց ձեռագրաց ֆենուրեամբ ու մանրանկարչական ուսումնասիրութեամբ: Որոնց պատճառով էր անուշադր ունեցաւ թեքել պաղատութիւն մը, մտահոգելով թէ՛ Նորին Ամեն. Պատրիարք Հայր եւ թէ բովանդակ Միաբանութիւնը:

հափառը խօսեցաւ իր հոգեցունց բարոյներէն մին, «Զի՛նչ օգուտ է մարդոյ երբ զառաքան օտանեցի եւ զանձն իւր օտժեսցէ» քննաբանին շուրջ, վեր առնելով մարդկային հոգիի արժեքը, մարդուն եղբայրութեան եւ իր ընկերին նկատմամբ ունենալիք սիրոյ սկզբունքը, ու եզրակացուց թէ այս գաղափարներով միայն մարդը ընկերին եւ Աստուծոյ նկատմամբ կրնայ ձեռն ուղիղ կեցուածքը: Յրեկոյեան՝ ի պատիւ Վեհին եւ հրաւիրակներուն, վաճառ սեղանասան մեջ տրուեցաւ փառաւոր ճաշ մը: Խօսեցան Գեր. Տոնմունի Սրբազանը, Հոգ. Տ. Տ. Նորայր, Զարեհ, Հայկազուն, Սերովբէ եւ Դերեմիկ Վարդապետները, Վեհափառի արեւտեսուրեան, Կիլիկիոյ փառքին եւ Ս. Յակոբայ

Մարտ 22-ին Վեհափառը այլեւս կազմուեցաւ հրաժեշտ առաւ Պատրիարք Հօրմէն եւ Միաբանութենէն եւ մեկնեցաւ Հայփա: Յանուն Պատրիարք Հօր եւ Միաբանութեան Վեհափառին ընկերացաւ մինչեւ Անթիլիաս, Ս. Արթուր լուսարարապետ Գեր. Տ. Նիքեէ վրդ. Տրեքեանը: Հայփայի գաղութը գլխաւորութեամբ Հոգ. Տ. Յակոբ Աբղ. Վարդանեանի սրագին դիմաւորում մը բրաւ Վեհափառին. գիշերը անցուց Հայփա, առօր ժամը 9-ին մեկնեցաւ Պէյրութ: Նորին Վեհափառութեան ընկերացան Հայփայէն մինչեւ սանճմանազուլիս, ճեղոյն Հոգեւոր Հովիւ՝ Հոգ. Տ. Յակոբ Աբղ. Վարդանեան, Տեղական Մարմինի Ասեմապետ՝ Տօբ. Թօրեան եւ ուրիշ ազգայիններ:

Վ Ա Ն Ա Ն Թ Է Ք Է Ե Ա Ն

1878-1945

Մերի նմուշով է որ կ'արձանագրենք հոս մահը Մեծանուն Բանաստեղծ՝ Վահան Թեֆեանի: Հայ Գրականութիւնը յանձին Թեֆեանի կ'ընէ իր ծանրագոյն կորուստներէն մին: Նդերաբախտ սերունդի մը ցանցառ ազատողներէն այս ուսագրաւ դէմքն ալ կ'անհետանայ մեր գրական անդասանէն՝ լցեալ արդեսմբ եւ փառօք:

Կորուսին արձագանգը Հայ Գրականութեան բոլոր ջոշանակներուն մէջ եւ անոր ծնունդ տուած բազմասեակ արայայութիւնները բաւ են արդարացնելու այն շեղ համակրանքը, որով լեցուած անոր հոգին կը մտնէ անմահութեան աւազանը, իր Աստծոյ:

Վահան Թեֆեանն ոչ միայն մեծարժեք Բանաստեղծ մըն է, այլ եւ այս ժողովուրդի ամենէն հաւազաս փառքերէն մէկը: Աւելի քան քսան տարի անիկա ապրեցաւ հայոց բանաստեղծութեան իփսանք ինչպէս, ստեղծելով ոչ միայն իր գեղեցիկ գործը, այլ եւ Հայ Դպրութեանց այս նսն՝ օրերուն, մեր իմացական արժեքներու նրկասմամբ որոշ ժանկարութիւն:

Կը ծայրակցինք հասարակաց խանդավառութեան հիացումին, եւ իր յեռասակը մեծնշեցաւ որով ձեռնարկներուն կը մաղթենք յաջողութիւն:

Ի յուս Մեծանուն Բանաստեղծի անդամանելի մահուան, Ապրիլ 21-ին ժառ. Վարժարանի Լսարանին մէջ տարեկան յիշատակի երեկոյք մը: Խօսեցաւ մեծանուն գրագէտ եւ քննադատ Յ. Օսական, արխոսանով եւ արցունով պանծացնելով յիշատակը իր գրչի եղբօր եւ սիրելի բարեկամին: Նշան երգեր եւ արաստանութիւններ՝ բոլորն ալ հանգուցեալ Մեծ Քերթովին:

Իսկ Մայիս 13-ին Կ. Մ. Շ. Ա.-ի մեծ Հանդիսատարին մէջ, նախագահութեանը ներքեւ Ամեն. Պատրիարք Հօր՝ 15 Միութիւններ Մեծանուն Բանաստեղծի քառասունհին տարիս կաշխալտեցինք փառաւոր սլահանդէս մը. եղան երգեր եւ արաստանութիւններ, խօսք առին Պր. Յ. Օսական եւ Հոգ. Տ. Նիկիւ վրդ. Տերեւեանը: Նորին Ամեն. Պատրիարք Հայրը որ կը նախագահէր սգահանդէսին՝ դուռնալից խօսքերով պանծացուց ու օրհնեց Մեծ Բանաստեղծին եւ Հայուն յիշատակը՝ որ կը մեռնէր այսպէս իր փառքին մէջ եւ իր ժողովուրդի բոլորանուէր սիրոյն առարկայ:

Օրհնենք իր յիշատակին:

“ՍԻՈՆ”, ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

Պաղեսթինեն

Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողոսեան,
 » Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան,
 » Տ. Բարգէն Արդ. Ապատեան,
 » Տ. Թորգոմ Արդ. Մանուկեան,
 » Տ. Յարութիւն Արդ. Մուշեան,
 » Տ. Իսահակ Արդ. Ղազարեան,

Տրց. Աբամայիս Միրզայեան;

Ուրարակիր Նշան Թօսունեան,
 » » Պետրոս Գազանճեան,

Տիար Կարապետ Քաջախեան,
 » Պերճ Տարաքճեան,
 » Ռափայէլ Աւագեան,
 » Կարպիտ Օհանեան,
 » Հայկազ Գրիգորեան,
 » Գրիգոր Մոմճեան,
 » Յովհաննէս Մոսկոֆեան,

Օր. Աղառուհի Զաքեան,

Իրազին

Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպս. Մանասեան,

Կիպրոսին

Օր. Սառա իշատուրեան,
 Տիար Ստեփան Տարաքճեան,
 Ազգ. Բուժարանի Յանձնախումբ,

Լիբնանին

Տ. Տիրայր Վրդ. Տէրփիշեան,

Նիպոսոսին

Հոգ. Տ. Պսակ Վրդ. Թումայեան,

Տիար Կարապետ Դուլումճեան,
 Տիար Յակոբ Համբիկեան,

Ամերիկային

Օր. Քանըմ Սարգիսեան,

Տիար Կարապետ Գազազեան,

Պողոսեան Գրատան (Հալէպ)
 Վասպուրականի Հայր. Միւսթեան (Պէյրուսթ)
 Տիար Հայկ Օհաննէսեանին (Գալիթէ) -

» Անդրանիկ Աշնեանին (Հալէպ)
 Հոգ. Տ. Բարգէն Վրդ. Վարժապետեանին
 (Անթիլիաս)

Տիար Պետրոս Փայապետեանին (Հալէպ)

» Կարապետ Կարապետեանին (Պէյրուսթ)

» Ասատուր Սաչեանին (Պէյրուսթ)

» Իշխան Ղազարեանին (Պէյրուսթ)

» Գէորգ Քանտարեանին (Ճէզիրէ)

Տէր Միսրակ Քէն. Միրզայեանի (Նոր Զոզա)

» Արիստակէս Քէն. Միրզայեանի (Պոմպէ)

Տիար Սեդրակ Թօսունեանին (Պէյրուսթ)

» Պողոս Աճիսեանին (Պոլիս)

» Գէորգ Քաջախեանին (Պէյրուսթ)

» Հայկ Ասատուրեանին (Նիկոսիա)

» Տիգրան Պազալեանին (Նիւ - Յորք)

» Տիրան Օհանեանին (Պէյրուսթ)

» Գրիգոր Աստուրեանին (Պէյրուսթ)

Հ. Բառաջղիմական Միւսթեան (Հայֆա)

Տիար Հայկ Ասլանեանին (Հայֆա)

Էնթամճեան Նիքարց (Ամերիկա)

Տիար Իսքէնտէր Ստեփանին (Պաղատա)

Տիկին Սառա Թաղէոսեանին (Պաղատա)

Տիար Օհաննէս Օհաննէսօֆին (Թէհրան)

» Իսրայէլ Զօկեանին (Պաղատա)

Տքթ. Վ. Թօփալեանին (Պաղատա)

Տիար Կ. Մելիգնեանին (Պաղատա)

» Դաւիթ Թաղէոսեանին (Պաղատա)

Հայկական Ակումբին (Նիկոսիա)

Մելիքեան Ազգ. Վարժարանին (Նիկոսիա)

Տ. Գրիգոր Քէն. Պետրոսեանին (Լառնաքա)

Տիար Կարապետ Տէրփիշեանին (Գալիթէ)

» Ս. Տաքէսեանին (Պէյրուսթ)

» Ա. Աղիբեանին (Պէյրուսթ)

Տիկին Տիգրանուհի Սթամպուլեանին (Աղէքս.)

» Ջապէլ Ալիանազլին (Պոլիս)

Ֆրէզնոյի Հանրային Մատենադարանին

Ս. Ներսիս. Նիկիեզույ Մատենադարանին

Տիկին Կ. Յ. Գալլէսեանին (Շիքափօ)

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՅՈՎԱԷՓԵԱՆԻ

ԽԱՂԲԱԿԵԱՆՔԻ ԿԱՄ ՊՌՈՇԵԱՆՔ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

ՀՈԳԵԻՈՐ ԿԵԴՐՈՆՆԵՐ

ԵՒ

ԳԼԱԶՈՐԻ ԲԱՐՁՐ ԴՊՐՈՑԸ

ՊՌՈՇԵԱՆՑ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ)

Էջ 292, զոյգ սիւնակ: Գինն է պաղեսիւնեան 60 դանեկան, ամերիկեան 3 տոլար,
երեք հասորը միասին 2 պաղեսիւնեան ոսկի կամ 10 տոլար:

ՄՕՏ ՕՐԷՆ

Հ Ա Մ Ա Պ Ա Տ Կ Ե Ր

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

Մ Ո Ւ Թ Ց Ա Ի Ե Ր

(ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ)

ԱՆԵԼ
